

ATATÜRK DÖNEMİ VE SONRASINDA TÜRKİYE-İTALYA İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Mevlüt ÇELEBİ

ÖZET

XX. yüzyılın başlarından ortalarına kadar, Osmanlı Devleti ve yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin İtalya ile ilişkileri inişli çıkışlı olmuştur. Osmanlı toprağı olan Trablusgarp bölgesine yerleşen İtalya, I. Dünya Savaşı'na da Anadolu'da toprak kazanmak için girdi. Bunun için İngiltere ve Fransa ile gizli antlaşmalar imzaladı. Fakat savaştan sonra Müttefikleri İtalya'ya verdikleri sözleri tutmadılar. Bunun üzerine İtalya, ekonomik imtiyazlar elde etmek için Anadolu'da başlayan İstiklâl Savaşı'nı destekledi.

Anadolu'ya yayılma hedefine bu dönemde de ulaşamayan İtalya'da iktidara gelen Mussolini, gözünü Anadolu'ya dikti. Türkiye Cumhuriyeti, ilk yıllarında İtalya'yı en büyük tehdit olarak gördü. 1928'de Türkiye ile İtalya arasında imzalanan dostluk antlaşması ilişkileri yumuşatmakla birlikte, iki ülke ilişkileri hiçbir zaman istenen düzeye gelmedi. II. Dünya Savaşı'dan yenik ayrılan İtalya'da meydana gelen rejim değişikliğinden sonra Türk-İtalyan ilişkileri dostane bir seyir takip etti.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İtalya, Türk-İtalyan İlişkileri, Atatürk, Mussolini.

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir, TÜRKİYE, mevlut.celebi@ege.edu.tr.

THE FACTORS AFFECTING TURKEY-ITALY RELATIONS IN ATATÜRK PERIOD AND AFTER

ABSTRACT

Since the beginning of the 20th century, until 1945, it has been bumpy relations with the Ottoman Empire and Turkey with Italy. The settling in Tripoli, Italy entered the First World War to gain ground in Anatolia. For this purpose, it has signed secret agreements with Britain and France. But after the war, the Allies did not keep their promises to Italy. Italy supported the War of Independence that began in Anatolia in order to obtain economic concessions.

In 1922, Mussolini came to power in Italy, chose to spread Anatolia target. The Republic of Turkey was seen as the biggest threat to Italy. Although softened in 1928 friendship treaty signed between Italy and Turkey relations, bilateral relations have never come to the desired level. In Italy, it was defeated in Second World War after the regime change occurred from the Turkish-Italian relations was followed by a friendly looking.

Key Words: Turkey, Italy, Turkey-Italy Relations, Atatürk, Mussolini.

GİRİŞ

Temelleri XIX. yüzyılın sonlarında atılan İtalya'nın Türkiye siyaseti, 1900'ün başından itibaren eyleme dönüştü. İtalya tarafından bir takım siyasi, diplomatik, ticari ve arkeolojik hazırlıklarla hedef coğrafya olarak görülen Osmanlı toprağı Trablusgarp, 1911'de başlayan savaşla, askeri değilse de, diplomatik bir başarı sonucunda İtalyan sömürgesi haline getirildi. Uluslararası ortamın yarattığı fırsatları iyi değerlendiren İtalya, Trablusgarp'tan sonra, aynı yöntemleri izlemek suretiyle bu kez Güneybatı Anadolu bölgesini hedef coğrafya olarak seçti.

İtalya, Trablusgarp Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya yönelmiştir. Trablusgarp Savaşı'nın bitmesinden sonra İstanbul'a elçi olarak gönderilen Camillo Garroni'nin amacı; İtalya'nın Doğu Akdeniz'deki siyasî ve iktisadî menfaatlerini kollamaktır¹. Dışişleri Bakanı Antonino di Sangiuliano tarafından; “çeşitli imtiyazlar almak ve bölgeyi gelecekteki İtalyan hâkimiyetine hazırlamak”² şeklinde özetlenebilecek bir program hazırlandı. Di Sangiuliano'ya göre; “Türkiye, gelecekte gireceği muhtemel bir krizde Avrupadaki topraklarını kaybedecektir. İtalya'nın menfaati statünün korunmasındadır. Şayet Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi ve paylaşılması gündeme gelirse İtalya da söz sahibi olmalıdır.”³

Bu temel politika doğrultusunda İtalyanlar, başta Antalya olmak üzere Güneybatı Anadolu'da yoğun faaliyetlerde bulundular. Anadolu'nun İtalyan işgalindeki 12 Ada'ya yakın olmasının dışında; zengin taşkömürü ve linyit yatakları, coğrafi konumu, tükenmez zenginlikleri, tarıma elverişli ve verimli toprakları, iklimi, göz kamaştırıcı pamuk tarlaları ve bitkileri, bereketli su kaynakları, çeşitli ağaçlarla dolu ormanları, hayvanları ve İtalyan işgücünün gönderilebileceği yer olarak bu bölge, İtalya için iştah kabartıcı zenginliklere sahipti⁴. Bu zenginliklerin yanı sıra Anadolu'yu İtalya için öne çıkaran nedenlerden biri de, bölgenin geçmişte Roma İmparatorluğu'nun egemenliğinde bulunmuş olmasıdır. İtalyanlara

1 Richard A.Webster, **L'imperialismo industriale italiano, 1908-1915**, İtalyancaya çeviren: Mariangela Chiabrande, **Torino**, Giulio Einaudi Ed.,1974, s.458.

2 Marta Petricioli, **L'Italia in Asia Minore**, Firenze, Sansoni Ed. 1983, s.15.

3 Webster, **a.g.e.**, s.455; Petricioli, **a.g.e.**, s.15, 451-452.

4 Roberto Paribeni, **L'Asia Minore e la regione di Adalia**, Roma 1915, s.6-7, 14; Giuseppe Capra, **L'Asia Minore e la Siria nei rapporti con l'Italia**, S.Benigno Canavese, 1915, s.3-7; Giuseppe Bevione, **L'Asia Minore e l'Italia**, Torino 1914, s.27; Francesco Di Pretoro, “L'Asia Minore e l'Italia attraverso la storia”, **Gerarchia**, -I-, (25 Ottobre 1922), s.612.

göre, “Romalılık’ın mukaddes mirası”⁵ Anadolu’yu ele geçirdiklerinde, “atalarının yanına yeniden dönmüş olacaktı.”⁶

31 Mayıs 1913’te Antalya konsolosluğu görevine başlayan Agostini Ferrante’nin bölgeyi benimseyen davranışları ve 1913 ve 1914 yıllarında bölgede İtalyan yayılmacılığının öncülüğünü yapan “Arkeoloji Heyetleri”, bu bölgenin İtalya tarafından hedef coğrafya olarak seçildiğini gösteriyordu. Nitekim İtalya’nın, I. Dünya Savaşı’na girerken imzaladığı gizli antlaşmalarda savaştan önce faaliyette bulunduğu bölgeleri nüfuz alanı olarak seçmesi tesadüf değildir⁷.

İtalya’nın Anadolu ile yakından ilgilendiği dönemde Avrupa’da da önemli gelişmeler meydana geldi. İngiltere, Almanya ve Fransa kadar güçlü olmadığının farkında olan İtalya, Avrupa’da ortaya çıkan bloklaşma hareketlerini de yakından izledi. Almanya ve Avusturya-Macaristan ile birlikte Üçlü İttifak’ı oluşturan İtalya; buna rağmen savaşa, İtilaf Devletleri ile imzaladığı gizli antlaşmalarla savaşa onların yanında girmeyi kabul etti. İtilaf Devletleri ile İtalya arasında 26 Nisan 1915’te gizli Londra Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre; İzmir de dâhil olmak üzere Güneybatı Anadolu bölgesi savaş sonunda İtalya’ya vaat edildi. Savaş devam ederken İtalya ile müttefikleri arasında 1917’de St. Jean de Maurienne Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla; Rusya’nın da onaylaması şartıyla, Londra Antlaşması ile vaat edilen yerlerin İtalya’ya verilmesi güvence altına alınmış oldu. İtalya bakımından bu bölgelere yerleşmek için sadece savaşa İtilaf Devletleri safında girmek ve savaşı galip olarak bitirmek yeterli değildi. Asıl mücadele Mondros Ateşkes Antlaşması’ndan sonra başlıyordu.

I- Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri

I. Dünya Savaşı’nın bitişiyle, Osmanlı Devleti büyük bir endişe ve belirsizlikle gelişmeleri takip ederken, İtalya, savaşa girerken imzaladığı gizli antlaşmalarla kendisine vaat edilen Anadolu topraklarına yerleşme planları yapıyordu. İki taraf için de geleceği şekillendirecek gelişmeler Türkiye’den çok, barış konferansı-

5 Tomaso Sillani, “L’Asia Minore”, *Nuova Antologia*, Anno:51, C CLXXXI, Fas., 1055 (1 Gennaio 1916), s.68.

6 Capra, *a.g.e.*, s.4.

7 Trablusgarp Savaşı’ndan 1916 yılına kadar Osmanlı Devleti ile İtalya arasındaki ilişkileri hakkında, Türk arşiv belgelerine dayalı olarak hazırlanan şu eserde detaylı bilgi bulmak mümkündür: İsrail Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, TTK Yayını, Ankara, 1995.

nın toplanacağı Paris'te meydana geldi. 18 Ocak 1919'da başlayan barış konferansında İtalya galip, Türkiye ise mağlup durumdaydı. Ancak İtalya için hedeflerine ulaşmada engeller, Müttefikleri olan İngiltere ve Fransa tarafından çıkartıldı. Dolayısıyla, Paris Barış Konferansı'ndaki gelişmeler İtalya'nın, Müttefikleriyle ve Osmanlı Devleti ile ilişkilerini derinden etkiledi. Adriyatik kıyısındaki liman kenti Fiume konusunda Amerika'nın; İzmir konusunda da İngiltere'nin itirazlarıyla karşılaşan İtalya, kendisine haksızlık yapıldığına inandı. İzmir'in önce İtalya'ya, daha sonra da Yunanistan'a vaat edilmiş olması, konferansta, çözümlenmesi en güç problemdi. İtalya ve Yunanistan'ın bu kente sahip olma konusunda İzmir ve Paris'te yaptıkları amansız mücadeleden, İngiltere'nin Doğu Akdeniz'de güçlü bir İtalya'ya karşın zayıf Yunanistan'ı tercih etmesi yüzünden, Yunanistan galip çıktı. Bu, İtalya'nın Türkiye siyasetini müttefiklerinden bağımsız hale getirmesine yol açtı. İtalyanlar, Türklerin sempatisini kazanmak için, onlara dost olduğu görünüşünü verirken, diğer yandan da emrivakilerle Anadolu'da işgallere başladılar.

İtalyanların Anadolu'da işgal ettikleri ilk yer Antalya'dır. Şubat 1919'dan itibaren yaşanan bir takım olayları kendi lehine kullanan İtalyanlar, 28 Mart 1919 günü öğleden sonra limanda bekleyen Regina Elena kruvazöründen karaya çıkan 300'den fazla askerle şehri işgal etmeye başladılar. Antalya'nın işgalinde fiili bir direnişle karşılaşmayan, müttefiklerinin tepkisine de aldırmayan İtalya; Albay Giuseppe di Bisogno'nun komuta ettiği 500 kişilik ve makineli tüfeklerle donatılmış bir birliği 24/25 Nisan 1919 gecesi Konya'ya yolladı. 26 Nisan'da bütün birlik herhangi bir olay olmadan, Konya'ya ulaştı. Barış Konferansı'nda İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri, 6 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgaline izin vermesi üzerine İtalyanlar da yeni bir işgal dalgası başlattılar. Menteşe sahilleri Bodrum, Fethiye ve Marmaris'i, 11 Mayıs 1919 günü sabahtan itibaren işgal etmeye başladılar. Kuşadası ve Selçuk istasyonuna 14 Mayıs 1919'da asker çıkarıldı. 16 Mayıs 1919'da iki İtalyan subayının idaresinde ve 262 kişiden oluşan bir birlik Afyon'a giderek istasyonu denetim altına alırken, bir subay komutasındaki 50 asker de Akşehir istasyonuna yerleşti. İtalyanlar, aynı gün, Milas'ın iskelesi olan Güllük'e de asker çıkardılar. Milas da 2 Haziran'da bir tabur tarafından işgal edildi. Aynı gün, Kurfalı ve Burgaz ve 4 Haziran'da Musalı ve Efes, 16 Haziran'da da Eskişehir, İtalyan birlikleri tarafından işgal edildi. Nihayet İtalyanlar 5 Haziran günü, bir tuğgeneralin idaresinde ve 4 makineli tüfek ile 200 kişilik piyade kuvvetiyle Ahiköy (Yatağan) ve Çine'yi işgal ettiler. Bu bölgeyi kolaylıkla işgal altına alan İtalyanlar, Burdur'a yöneldiler. Mütarekeden sonra Antalya Konsolosluğuna

yeniden tayin edilen Agostini Ferrante ve diğer İtalyan yetkililer Antalya-Burdur ve Bolvadin arasında yapılması planlanan demiryolu güzergâhını incelemek amacıyla sık sık seyahat ederken Antalya-Burdur arasında otomobillerle dolaşan İtalyan subayları halka zirâi yardımda bulunmaya başladılar. Mutasarrıfın ve Askere Alma Dairesi Başkanı Albay İsmail Hakkı Bey'in protestolarına rağmen, İtalyan kuvvetleri 28 Haziran'da Burdur'u da işgal ettiler. Ardından yeniden güneye, Muğla'ya yöneldiler ve 23 Temmuz'da Muğla'yı da işgal ettiler⁸.

Osmanlı Hükümeti; Anadolu'daki diğer işgallerde olduğu gibi, İtalyan işgallerinde de fiili bir direnişi benimsememiştir. Bunun tipik bir örneğini Antalya'nın işgalinde göstermiştir. Dâhiliye Nezareti, Antalya Mutasarrıflığı'na gönderdiği 31 Mart 1919 tarihli ekte, "Asker ihracı işgal mahiyetini haiz olmayıp inzibatın temininde hükümet-i mahalliyeye muavenet maksadına müstenit" olduğunu yazdı⁹. Osmanlı Hükümeti, Menteşe sahillerinin işgalinde de, durumu kabullenmekten başka bir şey yapmamıştır. Dâhiliye Nâzırı, işgali bildiren Aydın vilayetine 12 Mayıs'ta verdiği cevapta, "İtalyanların hareketinin evvelce haber alındığından Hâriciye Nezareti'nce teşebbüsât-ı siyasiyenin yapıldığını"¹⁰ yazmıştır. Bir kaç gün sonra gazetelerde Hâriciye Nezareti'nin Menteşe sancağındaki İtalyan işgalleri hakkında bir açıklama yer almıştır. Açıklama; işgaller hakkında gerekli girişimler yapıldığı anlatıldıktan sonra şöyle tamamlanmıştır: "Bu son işgaller hakkında dahi Hâriciye Nezareti'nce İtalya mümessil-i siyasiliği nezdinde teşebbüsât-ı mukteziye icra kılınmaktadır."¹¹

Antalya ile başlayıp Kuşadası'na kadar uzanan geniş bir sahayı işgal etmiş olan İtalya'nın amacı; işgali altındaki bölgeyi, en azından yarı sömürge haline getirmektir. Bunu gerçekleştirmek için halkı kendi yanlarına çekmeyi ilk öncelik olarak görmüştür. Millî Mücadele döneminde İtalyan işgalleri gündeme geldiği zaman; o döneme ait kaynaklarda ve İtalyan işgali altındaki bölgelerde yaşamış insanların buluştuıkları ortak nokta, İtalyanların Türklere karşı çok iyi davran-

8 İtalyan işgalleri hakkında bk.: Mevlüt Çelebi, "Millî Mücadele'de İtalyan İşgalleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C IX, S 26, (Mart 1993), ss.395-416; Mevlüt Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2002, s.77-162.

9 **Başbakanlık Osmanlı Arşivi-Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi**, (BOA, DH-ŞFR), Dosya. (D.), 97,Vesika (V).355.

10 BOA, DH-ŞFR., D.94,V.176.

11 **İkdam**, **Memleket**, **Sabah**, **İleri**, 20 Mayıs 1919; **Takvim-i Vakayi**, 21 Mayıs 1919.

dıklarıdır. Bir anlamda gerçeğin ifadesi olan bu tespit, sistemli bir politikanın dile getirilmesidir. Osmanlı Devleti makamları arasındaki yazışmalarda, halkın sevgisini ve dostluğunu kazanmak anlamında “siyaset-i muslihâne”¹² olarak nitelenen bu siyasetin mimarı, İstanbul’daki Yüksek Komiser Kont Carlo Sforza’dır. Sforza, Antalya’yı işgal eden birliklerine, “Halka karşı iyi davranmalarını ve baskı yapmamalarını” tavsiye etmiştir¹³.

İtalyanlarla Anadolu halkının karşı karşıya gelmemiş olmaları göz ardı edilmemelidir. Batı Anadolu bölgesinde Yunanlıların da bulunması halkın İtalyanlara bakış açısını kökten etkilemiştir. İtalya Başbakanlığına 8 Haziran 1919 tarihinde sunulan bir yazıda da belirtildiği gibi: “Yunan işgalinin sertliği, Müslümanları başka bir gücü tercih etmeye zorluyordu. İyi davranmaları, halkı İtalyanlara yöneltmiştir.”¹⁴ Bir Türk yetkili de bunu gayet açık bir şekilde dile getirmiştir. Muğla Mutasarrıfı Hilmi Bey, 8 Haziran 1919 günü kendisini ziyaret eden İzmir kökenli İngiliz vatandaşı Withall’in “Halkın Yunanlıları mı İtalyanları mı tercih edeceği?” yönündeki sorusuna şu cevabı vermiştir: “Halk bağımsızlığı tercih ederdi. Ama Yunanlılarla başka bir işgalciyi tercihe zorlansaydı, hiç kimsenin kuşkusu olmasın ki, diğerini tercih ederdi.”¹⁵ Gerçekten de, Sforza’nın, Sonnino’ya yazdığı gibi, “Türklerin İtalyanlara olan sempatileri, Yunanlılara karşı oldukları içindi.”¹⁶ Bunlar kadar önemli bir diğer husus da, Yunan işgalinden kaçmak zorunda kalan göçmenlere yardımcı olmalarının, İtalyanlara karşı bir sempati doğurduğudur.

Halkın İtalyan işgallerine karşı silaha sarılmamasında Osmanlı Hükümeti’nin, silahlı direnişi tasvip etmeyen tavrı da etkili olmuştur. Ne var ki, Türk halkı, hükümetin bu yöndeki emirlerine rağmen Yunan işgaline karşı silahlı direnişe geçmiştir. Kaldı ki, İtalya da geçmişteki Trablusgarp Savaşı gündeme geldiğinde, sicili temiz olmayan ve Türk topraklarında gözü olan bir ülkeydi. Bu durum dikate alındığında Türk aydınlarının İtalya’ya güveni yoktu¹⁷. Ancak bu dönemde

12 Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE Arş.), Klasör (Kl.) 809, Dosya (D.) 38 (24-70), Fihrist (Fh.)36.

13 Carlo Sforza, *Un anno di politica estera*, (raccolti a cura di Amedeo Giannini), Roma 1921, s.140.

14 *Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri-Affari Politici*, (ASDMAE-AP), 1919-1930, Busta (B). 1641-7733.

15 *Ufficio Storico Stato Maggiore dell’Esercito*, (USSME), E3-5/3.

16 Giancarlo Giordano, *Carlo Sforza: La diplomazia 1896-1921*, Milano, Franco Angeli, 1987, s.93.

17 Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, İstanbul 1953, s.172.

İtalyanlar daha mantıklı davranmışlar ve halkın zayıf noktalarını iyi tespit etmişlerdi. İşgalleri altında yaşayan halktan isteyenlere pasaport, “Himaye Vesikası”¹⁸ ve egemenliklerinin bir göstergesi olarak İtalyan bayrağı renginde kuşaklar da dağıtmışlardır¹⁹.

İtalyanlar işgal bölgelerinde; halkı kendi yanlarına çekme politikasını desteklemek amacıyla bir takım kurumlar açmışlardır. Bunların içinde; Anadolu halkının temel ihtiyaçlarından olan sağlık kuruluşları ilk sıradadır. Hastane, sağlık ocağı, dispanser ve ilk yardım olarak Antalya, Konya, Muğla, Burdur, Fethiye, Kuşadası, Marmaris, Bodrum, Söke, Güllük, Milas, Çine, Bucak ve Koçarlı’da sağlık hizmeti verilmiştir²⁰. Bunun dışında İtalyan kültür ve inancının yayılması amacıyla Konya, Kuşadası, Burdur, Söke, Muğla, Fethiye, Antalya’da İtalyanca eğitim yapan okul, kurs gibi çeşitli eğitim hizmetleri vermişlerdir²¹. Açılan bu okullarda aynı zamanda Hıristiyanlık propagandası da yapılmıştır²². Antalya, Konya, Söke ve Kuşadası gibi işgal bölgelerinde, halka ucuz faizli kredi vermek üzere Banco di Roma’nın şubeleri açıldı²³. Konya, Antalya, Bodrum, Kuşadası gibi işgal bölgelerinde 1919, 1920 ve 1921 yıllarında Biagio Pace, Dr. Giuseppe Moretti ve Azelio Beretti, Dr. Guido Cazla, Dr. Carlo Anti gibi arkeologlar tarafından, Osmanlı Hükümeti’nin itirazlarına rağmen çeşitli incelemeler yapılmıştır²⁴.

Anadolu’da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde başlayan Türk İstiklâl Savaşı’na karşı İtalyanların sempati besledikleri, Müttefikleri ile ilişkilerini olumsuz yönde etkilemesi pahasına el altından yardım ettikleri ve işgal bölgelerinin, Kuvâ-yı Milliye birlikleri tarafından kullanılmasına göz yumdukları bilinmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açıldığı dönemde Anadolu’daki; 1 Mayıs 1920 tarihli bir İtalyan belgesine göre 14.606²⁵ bir Türk kaynağına göre 17.900 askeriy-

18 ATASE Arş., Kl.809, D.38-24-70, Fh.47.

19 ATASE Arş., Kl.401, D.(3-1)4, Fh.190.

20 USSME, E3-4/2; ASDMAE-AP, 1919-1930, B. 1653-7759.

21 ASDMAE-AP, 1919-1930, B. 1653-7760; USSME, E3-22/1; USSME, E3-33/7.

22 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, Kutu.144, Dosya.2.

23 “L’Attività e lo sviluppo del Banco di Roma nell’Egitto e in Asia Minore”, *Rassegna Italiana del Mediterraneo*, No.1, (Gennaio 1921), s.30.

24 Marta Petricoli, *Archeologia e politica estera tra le due guerre*, Firenze 1988, s. 30; USSME, E3-7/3; Giulio Imperatori, “In Anatolia- Dal Meandro al Duden-”, *Rassegna Italiana del Mediterraneo*, No: 7, (Agosto 1921), s. 207.

25 USSME, E3- 21/1.

le²⁶ İtalya da işgalci bir devlet olmasına rağmen Ankara Hükümeti tarafından “ehven-i şer” olarak görülmüştür. Ankara ile Roma arasındaki ilişkileri özetlemek gerekirse; Anadolu Milliyetçileri, İtalya’yı teoride “düşman”, pratikte ise yardımını gördükleri bir devlet olarak görmüşlerdir. İtalya da “düşman”dı. Çünkü Milli Mücadele önderleri Misak-ı Milli sınırları içindeki işgalleri ortadan kaldırmak için savaştılar. Böyle olunca; Anadolu’nun geniş bir kesimini işgal etmiş olan İtalya da “düşman” durumundaydı ve savaş aynı zamanda onlara karşı da yapıyordu. Mustafa Kemal Paşa, İtalya’ya karşı daha ılımlı bir yaklaşım sergiledi. Çünkü İtalya; Antalya ve Kuşadası gibi limanların Milliyetçiler tarafından Avrupa ile bağlantılarını sağlamasına ses çıkarmıyordu. Roma’da temsilcilik açarak davalarını Avrupa’ya anlatmalarına yardımcı oluyordu. İtalyan limanlarından Anadolu’ya satın alınan malzemenin nakliyesine destek oluyordu. Daha çoğaltılacak nedenlerden dolayı Anadolu savaşını yürütenler İtalya’yı diğer İtilaf Devletleri’nden farklı bir kategoride değerlendirmişlerdir. İtalya’nın Anadolu’da işgalci bir devlet olarak bulunması, Ankara Hükümeti tarafından kabul edilir olmasa da, bir süre katlanılabilir bir durumdu. Aksi bir tutum, yani İtalya’nın da Yunanistan, İngiltere veya Fransa gibi Anadolu hareketini boğmaya yönelik bir politika izlemesi ve o yöndeki çabalara destek olması, Ankara Hükümeti’nin İtalyanlara karşı bir cephe açmasını zorunlu kılardı. Bu durum elbette nihai hedef olan işgal altındaki Türkiye topraklarının kurtarılmasının gerçekleşmesini önleyemezdi. Ancak, Doğu’da Ermeni, Güney’de Fransız ve Batı’da Yunanlılara karşı yürütülmekte olan savaşa bir de Güneybatı’da İtalyanlara karşı cephenin açılması, Millî Mücadele hareketinin daha çok insan ve zaman kaybıyla sonuçlanmasını doğurabilirdi. Mustafa Kemal Paşa biliyordu ki, Anadolu’daki savaşın başarıya ulaşması İtalyanlar için de caydırıcı bir etki yapacaktır. Mustafa Kemal Paşa, 9 Ocak 1920’de komutanlıklara gönderdiği telgrafta; “Yunanın Aydın vilayetinden ihracı hususunda tarafımızdan vuku bulacak teşebbüsât-ı ciddiye İtalyanların da memleketimizi terk etmesi gibi ikinci bir muvaffakiyyet temin edebileceğine de şüphe yoktur”²⁷ demek suretiyle İtalyanlara karşı izleyeceği stratejiyi ortaya koymuştur.

26 **Türk İstiklâl Harbi**, C 7, İdarî Faaliyetler, Ankara, Genkur.Başk. Yay., 1975, s. 61. Bir İtalyan kaynağına göre TBMM’nin açıldığı tarihte Anadolu’da 17.400 İtalyan askeri bulunuyordu. Gianni Baj Macario, “Notizie sulla campagna Turco-Greca, 1919-1922-I-”, **Rivista militare italiana**, -V-, (Novembre 1931), s. 1678.

27 **Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri -IV-**, TTK Yay., Ankara, 1991, s. 155.

İtalya'nın Anadolu siyasetinin esasını; Londra ve St. Jean de Maurienne Antlaşmaları oluşturmuştur. Mütarekeden sonraki bütün çabası, bu "hakları" güvence altına almaktı. Bu vaatlerin siyasi bir metin haline gelmesi de Sevr Antlaşması ile birlikte imzalanan ve Anadolu'yu İtalya, İngiltere Fransa arasında menfaat bölgelerine ayıran Üçlü Antlaşma'dır. Üçlü Antlaşma ile (L'Accordo Tripartito) İtalya'ya Anadolu'da ayrılan nüfuz bölgesinin sınırları şöyle tespit edildi: Doğuda; İskenderun Körfezi'nden Lamasu çayına, oradan Erciyes Dağı'na kadar olan bölge. Kuzeyde; Erciyes Dağı'ndan Akşehir istasyonuna ve buradan demiryolu hattının dışında kalmak şartıyla Kütahya'ya kadar ve oradan kuzeybatıya doğru Keşiş Dağı'na ve bu dağdan Ulubat Gölü'ne ve oradan da Edremit Körfezi'ne kadar olan bölge. Batı'da; Kuşadası'nın 5 km. kuzeyinden Meis adasına kadar olan sahil şeridi ve oradan Lamasu çayına kadar olan bölge. Ayrıca Ereğli kömür havzasında da bazı imtiyazlar²⁸.

Böylece İtalya, az eksikle de olsa, Londra ve St. Jean de Maurienne anlaşmalarıyla kendisine vaat edilen hakları Üçlü Antlaşma ile, müttefiklerine yeniden onaylatmış oldu²⁹. Üçlü Antlaşma ile İtalya; Anadolu'daki çıkarlarını müttefikleriyle birlikte Osmanlı Hükümeti'ne de kabul ettirmiştir. Bundan sonraki dönemde İtalya'nın bütün çabası bu "hakları" Ankara Hükümeti'ne kabul ettirmek olmuştur. Aslında; bu dönemde İtalya, beklentilerini karşılayan bir antlaşmayı Ankara'nın bir temsilcisiyle imzalamayı başarmıştı. İtilâf Devletleri, Sevr Barış Antlaşması'nı gözden geçirmek amacıyla Londra'da bir konferans düzenlediler. Konferansta Ankara Hükümeti'ni temsil eden Hâriciye Vekili Bekir Sâmî Bey, İtalya Dışişleri Bakanı Sforza ile ikili bir anlaşma imzaladı. 12 Mart 1921'de imzalanan 6 maddelik bu anlaşma ile Üçlü Antlaşma ile İtalya'ya bırakılan bölgede imtiyazlar veriliyordu. Buna karşılık İtalya, İzmir ve Trakya'nın Türkiye'ye iadesi konusundaki bütün taleplerini müttefikleri nezdinde müdafaa etmeye söz veriyordu³⁰.

28 ASDMAE-AP, 1919-1930, B. 1658-7768; Vico Mantegazza, **Italiani in Oriente**, Eraclea, Roma 1922, s. 203-211; Amedeo Giannini, **La Questione Orientale alla conferenza della pace**, Roma 1921, s.40-41; Biagio Pace, **Dalla pianura di Adalia alla valle del Meandro**, Milano 1927, s.290-293; **İkdam**, 9 Teşrin-i evvel 1920; **Türk İstiklâl Harbi**, C II, Batı Cephesi, 1. Kısım, Genkur. Başk.Yay., Ankara, 1963, s.403.

29 Romain Rainero, **Storia della Turchia**, Milano, Marzorati, 1972, s.249.

30 ASDMAE-AP, 1919-1930, B. 1661-7773; **Oriente Moderno**, -I-, (15 Giugno 1921), s.18; **Trattati e Convenzioni fra il Regno d'Italia e gli altri Stati**, Volume 27, (1 Gennaio-31 Dicembre 1921), Roma, **Ministero Degli Affari Esteri**, 1931, s.26-27; Pace, **a.g.e.**, s. 295-97;

Mustafa Kemal Paşa'nın, "İzlediğimiz amaç ve ülküyü tam olarak kavrayamamakla"³¹ suçladığı Bekir Sâmî Bey'in Fransızlarla ve İtalyanlarla imzaladığı anlaşmalar Ankara'da tepkiyle karşılanmış ve reddedilmiştir³². Buna rağmen İtalyanların Ankara Hükümeti ile kendilerine bir takım imtiyazlar sağlayacak bir antlaşma imzalamak için son bir girişimde bulunduğunu biliyoruz. Bu amaçla Ankara'ya gönderilen Alberto Tuozzi, Ankara'ya 24 Ekim 1921 günü gelmiş ve bir heyet tarafından Ankara dışında karşılanmıştır³³. Fransızlarla yapılan anlaşmaya benzer bir anlaşmayı imzalamak için Ankara'ya gelen Tuozzi'nin amacı³⁴ Ankara Hükümetinden iktisadi ayrıcalıklar elde etmek³⁵ ve Üçlü Antlaşma'nın İtalya'ya sağladığı bölgedeki çıkarlarını Ankara Hükümeti'ne tasdik ettirmektir³⁶. Tuozzi hiçbir şey elde edemediği için dönmüştür.

İç siyasette yaşanan istikrarsızlık ve daha önemlisi Anadolu'daki savaşın başarıyla gelişmesi İtalya'yı, işgal bölgelerini boşaltmaya yöneltti. İtalyanlar Antalya'yı 5 Temmuz 1921 günü tahliye ettiler³⁷. Antalya'yı tahliye eden İtalya, Menderes Bölgesindeki, Söke ve Kuşadası'nda bulunan askerlerinin bırakılmasına karar vermişti. İtalya'yı böyle davranmaya iten nedenler; kamuoyundan gelebilecek tepkileri önlemek olduğu kadar, Anadolu meselesinin çözümünde ağırlığını korumaktı. Fakat gelişen olaylar ve hazırlıkların ardından 20 Nisan 1922'de Söke'deki, 24 Nisan'da Kuşadası'ndaki ve 27 Nisan'da da Marmaris'teki İtalyan askerler geri çekilmeye başladılar ve tahliye işleri 29 Nisan'da tamamlandı.

26 Ağustos 1922 sabahı başlayan Türk Taarruzunun zaferle sonuçlanması İtalya'da değişik tepkilerle karşılandı. Anadolu'daki savaşın haklılığına en başından beri inandıkları için haklı olmanın övücünü yaşayanlar olduğu gibi, zaferi, İtalya'nın Anadolu'daki beklentilerini sona erdirdiği için üzüntüyle karşılayanlar

Fabio L.Grassi, *L'Italia e la questione turca (1919-1923)*, Opinione pubblica e politica estera, Torino, Silvio Zamorani Ed. 1996, s.136-137; Mevlüt Çelebi, "Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", *Belleter*, C LXII, S 233, (Nisan 1998), s.179-180.

31 Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, C II, TTK Yay., Ankara, 1984, s.791.

32 *A.g.e.*, s.787.

33 *USSME*, E3-34/8; *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Teşrin-i evvel 1921; *İkdam*, 27, 28 Teşrin-i evvel 1921.

34 Giannini, *a.g.e.*, s.110, dipnot:1.

35 *Türk İstiklâl Harbi*, C II, Batı Cephesi, 4.Kısım, Genkur. Başk.Yay., Ankara, 1974, s.12.

36 Yusuf Hikmet Bayur, *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri*, TTK Yay., Ankara, 1974, s.232.

37 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, B. 1665-7785; *ATASE Arş.*, Kl.993, D.171/A-13, Fh.36.

da vardı. Türkiye ile yapılacak barışın görüşüldüğü Lozan'da İtalya, yeniden Müttefikleriyle yakın iş birliğine yöneldi. Konferansın sonunda Müttefikleri ne kazandıysa İtalya da onu kazandı; Müttefikleri ne kaybettiyse, İtalya da onu kaybetti.

II. Atatürk Döneminde Türkiye-İtalya İlişkileri

Türk İstiklâl Savaşı'nın zaferle kazanılıp, Lozan'da siyasi bakımdan da tescil edilmesinden sonra yeni Türk devleti, bir yandan Lozan Barış Antlaşması'ndan arta kalan sorunları çözmeye, diğer yandan da, kurucusunun ifadesiyle “muasır medeniyet seviyesine çıkmak” için inkılâplar yapmaya başladı. Bu hedefe ulaşmak için içeride ve dışarıda barış dönemine ihtiyaç duyan Türkiye, başta komşuları olmak üzere bütün ülkelerle barış ilişkileri kurmaya özen gösterdi. Yeni dönemin şekillendirilmesinde yakın geçmişteki ilişkilerin belirleyici olduğunu söylemek gerekir. Ne var ki, Atatürk'ün Türkiye'yi cumhurbaşkanı olarak yönettiği 1923-1938 döneminde, Milli Mücadele döneminde “düşman” pozisyonda olan İngiltere ve Fransa ile ilişkiler zamanla normalleşirken, Milli Mücadele'de daha makul ilişkiler kurulan İtalya ile ilişkilerde, en iyimser ifadeyle, güvensizlik ve endişe hâkim olmuştur.

Türkiye bu dönemdeki dış ilişkilerinde İtalya'yı hep dikkate almak zorunda kalmıştır. Denilebilir ki, Türkiye, Atatürk döneminde, Lozan Barış Antlaşması'nı imzalayan ilk Batılı devlet³⁸ olmasına rağmen dış politikasını İtalya'ya endekslemek zorunda kalmıştır. Atatürk döneminde iki ülke ilişkilerinin istenilen düzeye getirilememesi, İtalya'da iktidara gelen Milli Faşist Partisi ve lideri Benito Mussolini'nin emperyalist bir dış politikayı benimsemiş olmasından ileri gelmiştir. Türk zaferine alkış tutan Mussolini³⁹ liderliğinde iktidara gelen Faşistlerin, Romalıların “mare nostrum” (Bizim Deniz) dedikleri Akdeniz bölgesinde hak iddia etme tutkusu bütün İtalyan politikasını etkilemiştir⁴⁰. Faşist İtalya'nın em

38 Millî Mücadele döneminde Türk-İtalyan ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Mevlüt Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2002.

39 Benito Mussolini 25 Eylül 1922'de yayınlanan “Yükselen Ay” (La luna crescente) başlıklı makalesinde Türklerin Yunanlılara karşı kazandığı zaferi sömürgecilğe karşı bir başkaldırı olarak görmüş ve övmüştür. Benito Mussolini, “La luna crescente”, **Gerarchia**, -I-, (25 Settembre 1922), ss. 477-479.

40 Romain Rainero, “Kemal Atatürk Devriminin İtalya'daki Yankıları”, **Atatürk'ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları**, (2-6 Kasım 1981), Uluslararası Sempozyum, TTK Yay., Ankara, 1983, s.122.

peryalist politikasında Anadolu'yu da hedef olarak seçmesinin nedenleri vardır: Her şeyden önce hâkimiyetine aldığı Rodos ve 12 Ada nedeniyle komşu olduğu Türkiye'deki yeni rejimin başarılı olup olmayacağı konusunda endişeleri, daha doğrusu başarısız olması yönünde beklentileri söz konusu olmuştur. İtalyanlar, Mustafa Kemal Paşa liderliğinde yapılan inkılâpların başarıya ulaşmaması ihtimalini ya da inkılâplara karşı çıkacakların bulunması nedeniyle Türkiye'nin zayıflayacağını düşünmüşlerdir. Böyle bir durum; yâni ülke içerisinde huzursuzluğun ortaya çıkması veya yeni rejimin yerleşmemesi İtalya için hedeflerine kolaylıkla ulaşması için bir ortam yaratacaktı. İtalya'yı Türkiye'nin bütününe olmasa dahi, Güneybatı Anadolu'ya yönelten bir başka neden de, Millî Mücadele dönemindeki yardımlarının karşılığını alamadıklarını iddia etmiş olmasıdır.

Yeni dönem, aslında iki taraf için de normal bir şekilde başladı. Barışın sağlanmasından sonra İtalya, Türkiye'ye Cesare Montagna'yı elçi olarak gönderirken, Türkiye de, İstiklâl Savaşı'nda ilk temsilciliği açtığı Roma'ya Suad (Davaz) Bey'i elçi olarak gönderdi. 26 Şubat 1924'te İstanbul'a gelerek görevine başlayan Montagna, gazetecilere, "iki memleket arasındaki iyi ilişkileri pekiştirmek emeliyle İstanbul'a geldiğini"⁴¹ söyledi. Bundan birkaç ay sonra, Bakanlar Kurulu'nun 1 Mayıs 1924 günkü toplantısında İtalya'nın dış siyaseti hakkında konuşan Mussolini'de Montagna gibi bir açıklama yaparak, "İtalya-Türkiye arasında iyi ilişkiler mevcut olduğunu"⁴² bütün dünya kamuoyuna duyurdu.

Ne var ki, iki ülke arasındaki ilk diplomatik kriz, bu sözlerden birkaç ay sonra patlak vermiştir. 1 Haziran 1924 günü Türkiye, İtalyanların bir haftadan beri Rodos'a asker yığdıkları ve Antalya, Kuşadası gibi geçmişte işgal altında tuttukları sahillerimizde keşifte buldukları haberleriyle çalkalanmıştır. Türk kamuoyu 4-5 gün, her an İtalya'dan sahillerine bir saldırı gelebileceği ihtimaliyle çalkalanmıştır. Bakanlar Kurulu sık sık Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplanarak alınacak önlemleri görüşmüş, ordu teyakkuza geçirilmiştir. İtalyanların; "İtalya karşıtı kampanya" başlatmakla suçladığı Türk basınının da yakından takip ettiği bu olay hakkında Ankara Hükümeti, İtalya'dan bilgi istemiş, Roma Hükümeti bunun Türkiye'ye karşı bir hareket olmadığını açıklamıştır.⁴³

Türk basınının İtalya karşıtı tutumundan duydukları rahatsızlığı her fırsatta dile getiren İtalyanlar, Türklerin, Mussolini'yi kızdırmak için Libya'da isyancı Se-

41 Çelebi, a.g.e., s.371.

42 **Hâkimiyet-i Milliye**, 4 Mayıs 1924.

43 Çelebi, a.g.e., s.370, dipnot: 422.

nusileri sonuna kadar desteklediklerine inanıyorlardı. 1924 Haziran'ında Mussolini, kızgınlığın yarattığı bir görüş açısıyla Savaş Bakanı Di Giorgio'ya, Türklerle savaşmak için teorik düzeyde değil tam aksine, Türkiye ile savaşılabilceğini göz önünde tutarak ve bu amaç için gerekli olan araçlara dair ayrıntılı bir çalışma yapmasını emretti. Aralık 1924'te Mussolini'ye sunulan çalışma, Türkiye'ye karşı savaş açmanın tek yolu olarak İngiltere ve Fransa ile ittifak yapmayı öngördüğü için cesaret verici değildi⁴⁴.

1924 yazında yaşanan gerilim kısmen düşürülmüş olsa da, iki ülke arasında bir güvensizliğin hâkim olduğu ve en küçük gelişmenin Türkiye tarafından endişe ve tepkiyle karşılandığı, İtalya'nın da Türkiye'nin ve Türk basınının tavrını "İtalya karşıtı kampanya" olarak nitelediği bir döneme girilmiştir. Öyle ki, bu süreci olumsuz yönde etkileyen gelişmeler hiç eksik olmamıştır. 1926 yazında, Mussolini, Mustafa Kemal Paşa hakkında; "Gazi'yi azim ve irade sahibi ve faaliyet adamı olarak tanıyorum. Kendisi, memleketinin istiklâl kahramanıdır. Yalnız bu sıfatı bile onu muazzam tarihin ön safına koyar"⁴⁵ derken, Mussolini'nin yakın arkadaşı Gabriele d'Annunzio, milletine yayınladığı hitabesinde, İtalya'nın yayılcılığına hedef olarak Anadolu'yu gösteriyordu: "...İlk insanın ve medeniyetin beşiği telakki edilen bu memleketler bu gün asıl sahiplerini tekrar oralara dâvet ediyor. Ve bir zamanlar Viyana'yı bile kuşatarak Orta Asya'da medeniyeti kaldıran vahşi Müslümanlar, geldikleri Asya'ya geri göndermemizi bizden istiyor... İtalya'nın siyasi önderleri ihtiyatlı bir dil kullanmak mecburiyetinde bulunuyorlar. Oysa bir şair için bu gibi kayıtlar söz konusu olamaz. Mefkûreler kontrole tâbi olamaz. Bundan dolayıdır ki, sözümü bütün millete hitap ederek beyan ediyorum ki, başvekilin geçen sene söz ettiği randevu yeri Allah'ın yemiş veren, yemyeşil, bereketli bahçesi olan 'Anadolu'dur. Geliniz! İsteyiniz! Alınız! O sizin olacaktır."⁴⁶

Yukarıda belirttiğimiz askeri bir ön hazırlık ve kamuoyunun Türkiye'ye karşı yönlendirilmesinin, İtalya'nın Türkiye ile bir savaş istediği olarak yorumlanacağını sanmıyoruz. Bizce, Mussolini, Türkiye ile doğrudan bir savaşa girmektense, gelişmeleri takip etmeyi ve ona göre hareket etmeyi tercih etmiştir. Türkiye'ye karşı bir işgal siyaseti izlemektense, böyle bir gözdağı vererek, yeni Türkiye'den, kendi

44 Enrico Di Nolfo, **Mussolini e la politica estera italiana**, Padova 1960, s.155-156; Rainero, a.g.m., s.125.

45 **Hâkimiyet-i Milliye**, 30 Haziran 1926; **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1926; **Vakit**, 30 Haziran 1926; **İkdam**, 30 Haziran 1926; **Milliyet**, 30 Haziran 1926.

46 **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1926.

menfaatlerini korumayı, İtalyan okullarını ve diğer kurumları muhafaza etmeyi ve iktisadi imtiyazlar almayı hesaplıyordu. Mussolini, Türkiye'nin başta İngiltere ile Musul olmak üzere, sorunları olan diğer devletlerle ilişkilerini de takip ederek kendi lehine kullanmaya çalıştı. Türkiye'nin kararlı tutumu ve diğer devletlerle sorunlarını çözmesi, İtalya'yı daha normal bir ilişki izlemeye yöneltti.

1927, Türkiye-İtalya ilişkilerinin göreceli olarak normalleşmeye başladığı yıl olarak kabul edilebilir. Bunda İtalya'nın, Türkiye'ye dönük niyetlerini geleceğe erteleyerek, Balkanlara ağırlık vermesi ve Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ilişkilerinin düzelmeye başlaması rol oynamıştır. Türkiye'nin Roma büyükelçisi Suad Bey ile Mussolini arasında 6 Ocak 1927'de yapılan görüşmede ilişkilerin dostane bir anlayışla geliştirilmesine karar verilmiştir⁴⁷. Bu buluşma, Türkiye bakımından son derece önemli olan bir tarafsızlık, dostluk ve saldırmazlık antlaşmasının imzalanmasını hazırlayan gelişmelerin başlangıcı olarak görülmüştür. Genç Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren, toprak bütünlüğünü garanti altına almak için önde gelen devletlerle dostluk antlaşmaları imzalamıştır. Aynı yaklaşım İtalya ile bir antlaşma yapılması yönünde de gösterilmiştir. İtalya da, Türkiye ve Yunanistan üzerinde kendi etkinliğini artırmak için, üçlü bir antlaşma yapmak istemişse de, başarılı olamayınca, iki ülkeyle de ayrı ayrı antlaşma imzalamıştır.

Silahsızlanma konferansına katılmak için Cenevre'ye giden Hâriciye Vekili Tevfik Rüşdü (Aras) Bey, dönüşte uğradığı Milano'da 3 Nisan 1928 günü Mussolini ile bir görüşme yapmıştır. Görüşmede; imzalanacak dostluk ve saldırmazlık antlaşmasının maddeleri müzakere edilmiştir. Görüşmenin sonunda; pek çok maddesi tespit edilmiş olan Türkiye-İtalya saldırmazlık anlaşması ve diğer meselelerin müzakeresine Ankara'da devam edilmesine karar verilmiştir⁴⁸. Müzakereleri Ankara'da devam eden Türkiye-İtalya Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması 30 Mayıs 1928 günü Roma'da imzalanmıştır. İtalya adına Başbakan ve Dışişleri Bakanı Mussolini'nin, Türkiye adına Roma Büyükelçisi Suad Bey'in imzaladıkları antlaşma; 5 maddelik bir metinden ve 9 maddelik bir protokolden meydana gelmiştir. Anlaşmaya göre; iki taraf da, birbirlerine karşı hiçbir siyasi ve iktisadi anlaşmaya katılmayacaklar, iki taraftan birisi saldırıya uğrarsa, diğer taraf tarafsız kalacak, iki ülke arasında ortaya çıkacak sorunlar diplomasi yoluyla çözümlenecek, bu yöntem başarısız kalırsa yargı yoluna gidilecektir⁴⁹.

47 **İkdam**, 9 Kânun-ı sâni 1927.

48 **Vakit**, 13 Nisan 1928.

49 Bu antlaşmanın tam metni için bk.: İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, C I, (1920-1945), TTK Yay., Ankara, 1983, s.335-339;

Bu antlaşmadan sonra, Türkiye ile İtalya arasında “göreceli barış dönemi” olarak niteleyebileceğimiz bir dönem başladı. Bu dönemin özelliklerinden olmak üzere, karşılıklı ziyaretler yapıldı. Aralık 1928’de bu dönemde; İtalya’dan Türkiye’ye yapılan en yüksek düzeydeki ziyaret olan İtalya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Dino Grandi’nin Türkiye seyahati gerçekleşti. Ankara’da, 19 Aralık’ta Mustafa Kemal Paşa ve diğer yetkililerle görüşen Grandi’nin resmî ziyareti dünya basını tarafından yakından izlendi.

Atatürk döneminde Türkiye’den İtalya’ya yapılan en üst düzeyde ziyaret olan, Başvekil İsmet Paşa’nın İtalya’ya resmi bir seyahat yapması Eylül 1931’de kamuoyuna yansımıştır. Yeni Gün ve Milliyet gazeteleri 24 Eylül 1931’de verdikleri haberleriyle, seyahat haberini kamuoyuna duyurdular. Hazırlık döneminin ardından İsmet Paşa ve kalabalık heyeti⁵⁰ 22 Mayıs 1932 sabahı İstanbul’dan, İtalya hükümetinin hazırladığı Tevere vapuruyla Brindisi’ye hareket ettiler. 24 Mayıs günü Brindisi’ye varan İsmet Paşa ve Türk heyeti törenle karşılandıktan sonra özel bir trenle Roma’ya hareket etti. Ertesi sabah Roma’ya varan İsmet Paşa, Mussolini tarafından karşılandı. İsmet Paşa ve Tefik Rüşdü Bey, İtalya Krallarının mezarlarının bulunduğu Panteon’u ziyaret ettikten sonra da meçhul asker anıtına çelenk koydular⁵¹. Aynı gün Mussolini ile İsmet Paşa, Venedik Sarayı’nda görüştüler. Bir saat kadar süren ve dışişleri bakanlarının da katıldığı görüşmede, iki ülke arasındaki dostluk, uzlaşma ve adli anlaşma antlaşmasının 5 yıl uzatılmasını öngören protokol imzalandı⁵².

İsmet Paşa ve heyeti, İtalya’da kaldıkları süre zarfında bazı temaslarda bulunmuşlardır. 26 Mayıs’ta ziraat makinaları sergisini ve terk edilmiş çocuklar yurdunu ziyaret etmişlerdir. Aynı akşam, Mussolini, Türk heyeti şerefine akşam yemeği vermiştir. Karşılıklı konuşmalarda dostluk vurgusu yapıl-

Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934), Ankara, Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara, (t.y.), s. 279-284.

50 İsmet Paşa ile birlikte İtalya’ya giden heyette bulunanlar: İsmet Paşa’nın eşi Mevhibe Hanım, Tefik Rüşdü ve kızı Emel, Fırka Umumi Kâtibi Recep, Meclis Fırka Grubu Reisi Ali, Aydın Mebusu Reşit Galip, Erzurum Mebusu Saffet, Bolu Mebusu Falih Rıfkı, Mardin Mebusu Yakup Kadri, Vakit Başyazarı ve Artvin Mebusu Mehmet Âsım, Siirt Mebusu Mahmut, Ruşen Eşref, Yunus Nâdi, Başvekalet Hususi Kalem Müdürü Vedat, Hariciye Vekaleti Hususi Kalem Müdürü Aziz ve yeni Roma Sefiri Vâsif Beyler .

51 **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1932; Vakit, 26 Mayıs 1932.

52 **Akşam**, 26 Mayıs 1932; **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1932; **Hâkimiyet-i Milliye**, 27 Mayıs 1932; **Vakit**, 27 Mayıs 1932.

mıştır⁵³. Ertesi gün İsmet Paşa, bataklıkların kurutulmasını izlemiş, öğleden sonra 600 uçağın yaptığı gösteri uçuşunda hazır bulunmuştur⁵⁴. 28 Mayıs günü İsmet Paşa, Roma'nın bazı kışlalarını gezmiştir⁵⁵.

28 Mayıs günü Mussolini, Türk heyetine mensup milletvekili ve gazetecileri kabulünde yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: “Türk İnkılâbı, tarihin en büyük inkılâplarından biridir. Türkiye'ye karşı olan dostluğumuza yalnız devam etmekle kalmayacağız. Bu dostluğun nasıl inkişaf ettiğini göreceksiniz. Bu söz, bir faşist sözüdür, yani samimidir.”⁵⁶

İsmet Paşa da, 29 Mayıs'ta İtalyan basınını kabul ederek İtalya'ya yaptıkları seyahat hakkında özetle şu açıklamayı yapmıştır: “Memleketinizde gördüğüm her şey benim için büyük bir alâkayı mucip olmuştur. Fakat benim bilhassa nazarı dikkatimi celb eden şey Faşist İtalya'da beynelmilel siyaset sahasında ne kadar açık kalplilikle konuşulmakta olduğudur. Türkiye'de hârici siyaset faslında açık konuşmasını sever. İşte bunun içindir ki İtalya'da olduğu gibi biz aynı lisanla konuşulduğunu gördüğümüz vakit daha fazla itimatlı ve daha fazla kani oluruz. Seyahâtimin en kıymetli neticesi, İtalya'nın Türkiye hakkında açık ve dürüst siyasetini müşahade etmek olmuştur. Buradaki sözlerimi aynen Türkiye'ye döndüğüm zaman da tekrar edeceğim, seyahatim iki memleket arasında mevcut bulunan fikir itimadını takviyeye yardım etmiştir ve sulhu göz önünde bulundurmaksızın itilâf etmeksizin çalışmak ve yaşamak mümkün olmadığından bu müteakabil anlaşma siyasetinin maksadı sulhu tesis etmek ve bütün milletlere aynı misali vermektir.”⁵⁷

İtalya'ya yaptığı resmî ziyareti 30 Mayıs günü tamamlayan İsmet Paşa, Roma'dan Brindisi'ye hareket etmiştir. Türk heyeti, gelişlerinde olduğu gibi törenle uğurlanmıştır. İsmet Paşa Türkiye'ye dönerken Pilsna vapurunda Anadolu Ajansı muhabirine verdiği demeçte özetle şunları söylemiştir:

53 **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1932; **Milliyet**, 28 Mayıs 1932; **Hâkimiyet-i Milliye**, 28 Mayıs 1932; **Vakit**, 28 Mayıs 1932; **Akşam**, 28 Mayıs 1932; **Atatürk'ün Millî Dış Politikası**, C II, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1994, s. 212-213, Belge: 28.

54 **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1932; **Milliyet**, 28 Mayıs 1932; **Vakit**, 29 Mayıs 1932; **Son Posta**, 28 Mayıs 1932; **Akşam**, 28 Mayıs 1932.

55 **Vakit**, 29 Mayıs 1932.

56 **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1932; **Son Posta**, 30 Mayıs 1932; **Vakit**, 30 Mayıs 1932; **Akşam**, 30 Mayıs 1932.

57 **Milliyet**, 30 Mayıs 1932; **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1932; **Vakit**, 30 Mayıs 1932; **Akşam**, 30 Mayıs 1932.

“Doğu Akdeniz’deki büyük komşumuz, dost İtalya’dan memnuniyet hisleriyle avdet ediyoruz. Bu ziyaretimiz, senelerden beri iki memleket arasındaki dostane münasebâtın en samimi şekilde de tebarüzüne iyi bir vesile olmuştur. Ben ve arkadaşlarım Türkiye’nin İtalya’ya karşı samimî hislerini açık yürekle izah ettik. Faşist İtalya’dan ve onun yüksek reisinden memleket ve milletimize karşı aynı açık yürekli ve samimi hislerle mukabele gördük, kıymetli muhabbet ve tezahürlerine muhatap olduk.

Faşist İtalya çok çalışıyor. Muvaffakiyet her yerde derhal göze çarpar. Mussolini Hazretleri’nin yüksek kıymet ve muvaffakiyeti her türlü takdir ölçüsünden üstündür. Millî reisimiz Gazi Hazretleri’ne Faşist İtalya’da beslenen hayranlık hisleri ve yüksek hükümet reisinin bu vadide ettiği asil duygular bizi çok mutlu ve bahtiyar etmiştir.”⁵⁸

I. Dünya Savaşı sonunda; reel politik gerçekler çok fazla göz önünde bulundurulmadan masa başında bulunan çözümler, kısa bir süre sonra Avrupa ülkelelerini, öncekinden daha net bir kamplaşmaya götürmüştü. Bu kez Avrupa devletleri; statüyü değiştirmek isteyenler (Revizyonist) ve statüyü korumak isteyenler (Antirevizyonist) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Genel olarak; I. Dünya Savaşı’nı kaybedenler ilk grupta, kazananlar ikinci grupta yer almışlardır.

Türkiye, I Dünya Savaşı’nı mağlup bitirdiği halde, kendisiyle ilgili statüyü değiştirme başarısını göstermiştir. Dolayısıyla; iki dünya savaşı arası dönemde Türkiye için statünün devamı ve muhtemel bir savaşta savaş dışı kalmak, sınırlarını gelebilecek tehdit ve saldırılara karşı güven altına almak önemli olmuştur. Oluşan yeni dengelerde Türkiye, Sovyetler Birliği’nden uzaklaşmaya ve İngiltere ve Fransa ile ilişkilerini geliştirmeye ve öncülük ettiği bölgesel ve çok taraflı kombinzelonlara girişmiştir. Türkiye; yaklaşmakta olan savaş tehlikesine karşı, kendisine tehdidin nereden geleceğini iyi hesaplamak ve buna göre politikalar geliştirmek zorunda kalmıştır.

İtalya ise savaşı galip bitirmiş olmasına rağmen, ne savaşın hemen ertesinde ne de, yeni bir savaşa doğru hızla gidildiği 1930’larda statüden memnundur.

58 **Vakit**, 3 Haziran 1932; **Milliyet**, 3 Haziran 1932; **Son Posta**, 3 Haziran 1932; **Hâkimiyet-i Milliye**, 3 Haziran 1932. İsmet Paşa’nın İtalya seyahati hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Mevlüt Çelebi, “Başvekil İsmet Paşa’nın İtalya Seyahati”, **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, C XXII, S 2, (Aralık 2007), ss. 21-52; Mevlüt Çelebi, **Başvekil İsmet Paşa’nın İtalya Seyahati ve Yankıları**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir, 2009.

Memnuniyetsizlik bir yana İtalya, Almanya ile birlikte statünün değişmesini istemiş; bu sadece istekle sınırla kalmayarak eyleme de dönüşmüştür. Dolayısıyla; Türkiye ve İtalya, uluslararası politikaya bakışları, geleceğe dönük beklentileri ve yöneticilerinin tutumları itibarıyla farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir.

Bu temel yaklaşımları iki ülkeyi farklı yerlere götürürken; bunu netleştiren gelişmeler de yine İtalya'dan gelmiştir. Mussolini 19 Mart 1934'te İkinci Beş Yıllık Faşist Kongresi'nde yaptığı konuşmada; "İtalya'nın mukadderatının Akdeniz, Afrika ve Asya'da olduğunu"⁵⁹ ileri sürmüştür. Bu konuşma Türk resmî makamları ve basını tarafından şiddetle eleştirilince; Dışişleri Bakanı Müsteşarı Suvich ve Mussolini, Türkiye'nin Roma Büyükelçisiyle yaptıkları görüşmelerde bu nutkun Türkiye'yi hedef almadığını söylediler. Fakat bu Türkleri tatmin etmemiştir. Başvekil İnönü, "İtalya ile münasebette esas meselenin emniyet"⁶⁰ olduğuna dikkat çekerek bu ülkeye karşı güvensizliğimizi bir kere daha dile getirirken, İtalya'da bazı gazeteler hâlâ, "Anadolu'nun İtalyan göçmenleri için en uygun yer olduğunu"⁶¹ yazmaya devam ediyorlardı.

Türk devleti ve kamuoyu, Mussolini'nin yukarıdaki konuşmasından sonra İtalya'yı yeniden ciddi bir tehdit olarak görmüş ve dış politikasını bu tehdit ve İtalya'dan gelebilecek muhtemel saldırıya göre düzenlemiştir. Bu yeni Türk dış politika anlayışı; İngiltere ve Fransa gibi İtalya'yı dengeleyeceği düşünülen ülkelerle ilişkileri dostane bir temele çekmek, İtalya'nın muhtemel saldırı güzergâhı olarak görülen Balkanlara ve özellikle Arnavutluk'a önem vermek ve Boğazlara tam hâkimiyettir.

Anlaşıldığı kadarıyla Atatürk, bu dönemdeki İtalya'yı, on yıl önceki İtalya'dan daha tehlikeli görmüş ve ciddiye almıştır. Atatürk, İtalyanların Türkiye'ye denizden bir saldırı teşebbüsünde bulunacaklarına ihtimal vermiyordu. Bir gün bu konu hakkında konuştuğu Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'a şunları söylemiştir: "Bizim için sulh esastır; fakat Mussolini bize taarruz etmek cinnetine kapılırsa, sahillerimize bir çıkarma yaparak gelmelerini temenni ederim. Sahillerimiz açıktır, arazi itibarıyla müsait gördükleri herhangi bir bölge-

59 Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C II, s.266. Belge:46.

60 Mehmet Gönülöbol-Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, C I, (1919-1973), AÜSBF Yay., Ankara, 1987, s.111.

61 Milano'da yayınlanan Libro e Moschetto isimli haftalık gazetenin 2 Haziran 1934 tarihli sayısında "İtalya ve Doğu Akdeniz" başlıklı bir makalede bu görüş dile getirilmiştir. **Atatürk'ün Millî Dış Politikası**, C II, s.266. Belge:46.

ye, her zaman bir çıkarma yapabilirler, buna mâni olamayız. Yalnız asıl çıkarma yeri belli olduktan sonra, bütün kuvvetimizi toplayıp üzerlerine gider, gelenleri behemehal denize dökeriz. Bu suretle yurt korumaktaki eşsiz azim ve kudretimizi cihana, bir kere daha göstermiş oluruz. Fakat böyle bir şey yapamazlar çocuk! Türkiye'ye karşı bir harekete karar verirlerse, ilkin Arnavutluk'a asker çıkarmak ve orayı işgal etmekle işe başlayacaklardır. Bunu kolayca yapacakları âşikardır. Ondan sonra da Bulgarlarla iş birliği teminine ve Bulgarlarla beraber Boğazlara inmeye, diğer Balkan devletleriyle irtibatımızı kesmeye gayret edeceklerdir. Bence taarruzu oradan beklemek ve tedbirlerimizi ona göre alıp mütemadiyen uyanık bulunmak gerektir.”⁶²

Türkiye, İtalya'dan şikâyetlerini dile getirip, bu ülkeye karşı önlemler alırken, İtalya da, Türkiye'nin, kuruluşların etkin rol oynadığı Balkan Antantı ve Sâdabat Paktı gibi bir takım girişimleri kendisine karşı bir hareket olarak görmüştür. Türkiye-Yunanistan arasındaki ilişkilerin 1930'ların başında düzelmesi ve Almanya ve İtalya'nın Balkanlardaki faaliyetlerinin kendilerine karşı olduğunu gören ülkeler bir araya gelmeye ve birlikte hareket etmeye karar verdiler. Almanya, İtalya veya diğer bir ülkeden gelecek muhtemel saldırıları birlikte göğüslemeye karar veren Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya 9 Şubat 1934 tarihinde Balkan Antantı'nı imzaladılar. İtalyan gazetelerinin Balkan Paktı'nı sert bir dille eleştirmelerine bakarak denebilir ki, İtalya böyle bir pakta yapılmasından memnun değildi. Müttefikî Arnavutluk'u pakta katılmaktan alıkoyarak bu memnuniyetsizliğini gösteriyordu. Bulgaristan'ı da pakta katılmamaya sevk eden İtalya idi⁶³.

İtalya; Balkanlardaki oluşumları kendisine karşı bir “kombinezon” olarak görmüş ve şikâyet etmiştir. 12 Mayıs 1934 günü İtalya Büyükelçisi Vincenzo Lojacano ile Hâricîye Vekaleti Kâtib-i Umumisi Numan Menemencioğlu arasındaki görüşmede elçi şikâyetlerini dile getirmiştir. Lojacano şunları söylemiştir: “Orta da hiçbir mâkul sebep, endişeyi mucip hiçbir vaziyet mevcut olmadığı halde Türkiye hükümeti İtalya aleyhine kombinezonlar yapmakta, ittifaklar aramaktadır.” Menemencioğlu'nun verdiği cevap Türkiye'nin endişelerini ve beklentilerini göstermektedir: “Bizim İtalya aleyhine müteveccih hiçbir kombinezonumuz yoktur ve İtalya aleyhine hiçbir ittifak aramış değiliz...”⁶⁴

62 Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar II**, Yapı Kredi Bankası Yay., İstanbul, 1973, s.526.

63 Aptülâhat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, TTK Yay., Ankara, 1991, s.268.

64 **Atatürk'ün Millî Dış Politikası**, C II, s.256-261, Belge:41.

Bu dönemde bütün dünyayı İtalya'nın saldırganlığı konusunda dikkatli olmaya sevk eden bir olay yaşanmıştır. İtalya, 3 Ekim 1935'te Habeşistan'a saldırarak, üyesi bulunduğu Milletler Cemiyeti Misakı'nın 12. maddesini ihlal etmiştir. Bu işgal, Türkiye ile ilişkilerde iki ülke arasındaki "soğukluğu" artırırken,⁶⁵ Milletler Cemiyeti Genel Kurulu Misakın 16. maddesi gereğince İtalya'ya karşı iktisadî ve mâlî zorlama tedbirlerinin alınmasına karar vermiştir. Türkiye'nin, üyesi olduğu bu teşkilatın aldığı karara uyup uymayacağı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tartışılmış ve karara uyulması görüşü kabul edilmiştir. İtalya, Milletler Cemiyeti kararlarına uyan diğer devletler gibi Türkiye'ye de 11 Kasım 1935'te bir protesto notası vermiş ve Anadolu sahillerine yakın olan 12 Ada'yı ve özellikle Leros adasını tahkim etmiştir⁶⁶.

İtalya'nın Türkiye ve Milletler Cemiyeti'nin yaptırım kararına katılan ülkeleri tehdit etmesi, İngiltere ve Fransa'yı harekete geçirdi. İtalya'nın Doğu Akdeniz'de bir tehdit olarak ortaya çıkması üzerine bu ülkeler, 18 Ekim 1935'te aralarında Akdeniz Antlaşması olarak bilinen antlaşmayı imzaladılar. Bu antlaşmayla, "ambargoya katılan ülkeler, İtalya'nın askeri bir hareketine maruz kalırsa, İngiltere, Fransa, Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve İspanya, saldırıya uğrayan devlete kara, deniz ve hava kuvvetleriyle desteğe ihtiyaç duyacaklardır. İngiltere ve Fransa ile yaptığı bu görüşmeler sonunda, Aralık ayında ilgili ülkelere başvurdu. Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya, İtalya'dan gelecek bir saldırıya karşı İngiltere'nin desteğini kabul ederken, kendileri de üzerlerine düşecek sorumlukları yerine getireceklerini taahhüt ettiler⁶⁷. "Akdeniz Paktı (Akdeniz İttifakı) olarak bilinen bu sistemden sonra Türkiye, hızla İngiltere'ye yaklaşırken, İtalya ile arasına ciddi bir soğukluk girmiştir. Bu dönüm noktasının farkında olan İtalyanlar, Türkiye'ye karşı tepkisel bir siyaset izlemeye başlamışlardır.

Türkiye, Orta Doğu'da ortaya çıkan İtalya tehdidini de bölgesel bir ittifakla önlemek için harekete geçmiştir. Yine Türkiye'nin önderliğinde kökenleri daha eskilere dayanan Türkiye, İran, Afganistan arasındaki ilişkiler bir pakta dönüşmüştür. 8 Temmuz 1937'de Tahran'da imzalanan Sadabâd Paktı'na Türkiye, İran, Afganistan ve Irak katılmışlardır. Böylece Türkiye, akıllı bir politika ile Orta

65 Rainero, a.g.m., s.129.

66 Gönlübol- Sar, a.g.e., s.111.

67 İlgili antlaşma hakkındaki belgeler ve yazışmalar için bk.: Soysal, a.g.e., s.489-492.

Doğu'dan gelebilecek bir İtalya saldırısına karşı da sınırlarını güvence altına almış oluyordu.

Türkiye, Lozan'da Boğazların uluslararası bir komisyon tarafından yönetilmesine rıza göstermişti. Fakat on yıl içerisinde meydana gelen gelişmeler ve İtalya ve Almanya'nın bir tehdit olarak ortaya çıkmaları Türkiye'yi, güvenliği bakımından son derece önemli bir konumda olan Boğazlar politikasını yeniden uluslararası camiaya taşımaya zorlamıştır. Türkiye 11 Nisan 1936'da, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin devletler tarafından yeniden gözden geçirilmesi hakkında ilgili ülkelere bir nota vermiştir. Bu notaya İtalya Dışişleri Bakanlığı 28 Nisanda cevap vermiştir. Sorunun ele alınmasına hazır olduğunu bildiren İtalya hükümeti, görüş ve müşahedelerini uygun bir zamanda açıklama hakkının saklı olduğunu da ilave etmiştir⁶⁸.

Boğazların geleceği konusunda bir konferansın toplanması için hazırlık yapıldığı dönemde Roma Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur ile Mussolini arasında da 12 Mayıs 1936'da bir görüşme yapılmıştır. Mussolini, Boğazların yeni statüsünün müzakeresine karşı olmadığını, ancak, Habeşistan'ın işgali dolayısıyla ülkesine karşı uygulanan zorlama tedbirlerin kaldırılması konusunda Türkiye'nin bir şeyler yapmasını istemiştir⁶⁹. Buna rağmen İtalya, 22 Haziran 1936'da Montrö'de toplanan konferansa; "Boğazlar konferansının toplanması mevsimsiz olduğunu ve Türkiye'nin iddia ettiği gibi Akdeniz'de halen bir savaş tehlikesi mevcut olmadığını"⁷⁰ ileri sürerek katılmamıştır.

İtalya'nın itirazlarına rağmen Montrö'de Türk tezi kabul edilerek Boğazlar üzerinde, bölgeyi askerileştirmek de dahil olmak üzere kabul edilmiştir. Bu arada Türkiye; İtalya'ya karşı uyguladığı iktisadî ve mâlî tedbirleri, 15 Temmuz 1936'da kaldırmıştır. Bu, İtalya tarafından memnuniyetle karşılanmış ve Boğazlar Muahedesi'ni imzalamak için doğrudan doğruya Türkiye ile temasa karar vermiş ve harekete geçmiştir⁷¹.

İtalya'nın Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne katılmak için doğrudan doğruya iki ülke arasında görüşmeler yapılması için Türkiye Hâriciye Vekili Tefrik Rüştü Aras İtalya'yı ziyaret etmiştir. Aras ile İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano arasında 2-3 Şubat 1937'de Milano'da yapılan görüşmelerin ardından yapılan açıklamada; iki taraf arasında hiçbir çatışma bulunmadığı ve iş birliği yapılacağı açıklanmış-

68 **Atatürk'ün Millî Dış Politikası**, C II, s.296. Belge:53.

69 **A.g.e.**, s.297, Belge:54.

70 Soyak, **a.g.e.**, s.539.

71 **Cumhuriyet**, 21 İkincikânun 1937.

tır⁷². Ancak bu açıklamaya rağmen ilişkiler hiçbir zaman Türkiye'nin arzu ettiği düzeye getirilememiştir. Nitekim Türkiye, 10-11 Eylül 1937'de Nyon'da, İtalyan deniz altularının Akdeniz'de ticaret gemilerini batırmasını görüşmek üzere toplanan konferansa katılarak, barışçı blokta yer aldığını göstermiştir⁷³.

III-İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Türk-İtalyan İlişkileri

Kısaca yukarıda belirttiğimiz tablonun, yarattığı tehdidin silahlı bir çatışmaya dönüşmesi an meselesiydi. Almanya ve İtalya'nın dizginlenemez ihtirasları saldırganlığa dönüşünce, 1939'un sonlarında dünya yeniden kanlı bir savaşa sahne oldu. Türkiye, bu noktaya giden süreçte tercihini, İngiltere ve Fransa'nın yanında yer almak yönünde kullanıp, bu ülkelerle bir de yardımlaşma anlaşması imzaladı (19 Ekim 1939). Bu ittifakın özü, savaş Akdeniz'e yayıldığı takdirde Türkiye, Müttefiklerine yardım etmek için savaşa dâhil olacaktı. 11 Haziran 1940 tarihinde İtalya'nın savaşa girmesi, yukarıdaki ittifak antlaşması gereğince Türkiye'nin de savaşa girmesini gerektiriyordu. Nitekim İngiltere, Türkiye'yi, bir Akdeniz devleti olan İtalya'ya karşı savaşa davet ettiyse de⁷⁴ Türk tarafı çok önceden alınmış bir karar uyarınca böyle bir yükümlülüğe işlerlik kazandırmadı⁷⁵. Türkiye, kendine doğrudan saldırı olmadığı ve toprak bütünlüğünü ve egemenliğini tehdit edecek bir durum ortaya çıkmadığı takdirde, savaş dışında kalmaya özen gösterdi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Türkiye'nin siyasetini, "Ne başkasının bir karış toprağında gözümüz var, ne de başkasına bir karış toprak veririz"⁷⁶ şeklinde ifade ediyordu.

II. Dünya Savaşı'nı başlatan Mihver Devletleri Almanya, İtalya ve Japonya savaştan beklemedikleri yenilgilerle ayrıldılar. Bu savaşın İtalya bakımından birkaç önemli sonucu oldu. Savaş devam ederken, Kral Vittorio Emanuele III, 25 Temmuz 1943'te Başbakan Benito Mussolini'yi görevinden azletti ve tutuklattı. Tutuklu bulunduğu Gran Sasso'dan Almanlar tarafından kurtarılan Mussolini,

72 **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1937.

73 Gönübol-Sar, **a.g.e.**, s.114.

74 Şerafettin Turan, **İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2003, s. 251.

75 Selim Deringil, **Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s.113.

76 Edward Weisband, **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, Çev. M. Ali Kayabal, İstanbul, Milliyet Yay., 1974, s.31.

23 Eylül 1943'te İtalyan Sosyal Cumhuriyeti'ni ilan etti. Mussolini'nin, İsviçre'ye kaçmaya çalışırken yakalanıp idam edildiği 28 Nisan 1945'e kadar İtalya'da iki hükümet görev yaptı. Savaşın bitiminden sonra, 2 Haziran 1946'da yapılan bir referandumla İtalya'da cumhuriyet ilan edildi.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra hem Türkiye hem de İtalya için yeni bir dönem başlamıştır. Yeni bir rejimle savaşın acılarını ve yıkımlarını ortadan kaldırmak zorunda olan İtalya, imar ve inşaa faaliyetlerine hız verirken, Avrupa'da meydana gelen yeni oluşumlar içerisinde de yer almıştır. Türkiye de, savaşa girmemiş olmasına rağmen, sanki savaşmış bir ülke gibi etkilenmişti. Bunu ortadan kaldırmayı, çok partili hayata geçerek başarmaya karar veren Türkiye de, İtalya gibi, uluslararası siyasette aktif bir aktör olma yönünde tercihlerde bulundu.

Burada değinilmesi gereken bir husus da, savaş sonrasında Rodos ve 12 Ada'nın İtalya'dan alınıp Yunanistan'a verilmesidir. Savaşın İtalya aleyhine sonuçlanmasını adaların Yunanistan'a ilhaki için bir fırsat olarak gören Yunanistan ve adaların Rum halkı, Müttefikler nezdinde girişimde bulunmaya başladılar. İngiltere, Müttefikler adına, savaşta büyük zarar görmüş olan Yunanistan'ın zararlarını telafi etmek ve ödüllendirmek için Rodos ve 12 Ada'nın Yunanistan'a verilmesi için çaba göstermeye başladı. Fırsattan faydalanmak isteyen Yunanistan da kamuoyu oluşturmak için Yunanistan kralının adaları ziyaret edeceği haberini yaydı. Bunun üzerine 13 Mayıs 1945'te İngiltere'ye müracaat eden Türk hükümeti, adaların geleceğinin Türkiye, Yunanistan ve Türkiye arasında yapılacak görüşmelerle kararlaştırılmasını teklif etti. Ülkeler arasında diplomatik süreç işlerken konuyu gündeme taşıyan eski Dışişleri Bakanı Tefik Rüşü Aras, en iyi çözümün, silahlardan arındırılmış adalara özerklik verilmesi ve statüsünün İngiltere, Türkiye ve Yunanistan tarafından güvence altına alınması olduğunu yazdı. Türk kamuoyunun ilgisi adalara yönelirken, 13 Mayıs tarihli Türk talebine 8 Temmuz 1946'da cevap veren İngiltere, bazı adaların Türkiye'ye verilmesi gerektiğini kabul etmekle beraber, bunun, Boğazlar'da üs isteyen Sovyetler Birliği'nin duruma müdahil olması sonucunu doğuracağını bildirdi. Adaların geleceği 10 Şubat 1947'de imzalanan Paris Barış Antlaşması'nın 14. maddesiyle düzenlendi ve Rodos ve 12 Ada'daki tüm egemenliği Yunanistan'a geçti⁷⁷.

II. Dünya Savaşı'nın en önemli sonuçlarından olan soğuk savaş döneminin yarattığı kutuplaşmadan Türkiye de etkilendi. Cumhuriyetin ilk yıllarında

77 **Türk Dış Politikası**, C 1, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.583.

Türkiye'nin en önemli dostu olan Sovyetler Birliği ile ilişkiler, savaşın başlamasına yakın dönemde bozulmaya başladı. Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile iyi ilişkiler içerisine girmesini kendisine karşı yapılmış bir ittifak olarak gören Sovyetler, savaşın bitiminde dünya barışı için ciddi bir tehdit olarak ortaya çıktı. Sovyet Dışişleri Komiseri Molotov, Türkiye Büyükelçisi Selim Sarper ile 7 Haziran 1945'te yaptığı görüşmede, daha önce feshettikleri 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nın yerine yeni bir antlaşma imzalanabileceğini belirtti ve iki şart ileri sürdü: Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde değişiklik yapılarak Sovyetlere üs verilmesi ve Kars ve Ardahan'ın Sovyet Ermenistan'ına iade edilmesi. Sovyetler Birliği'nin tehditleri Türkiye'yi Avrupa devletlerine ve onların kurduğu sistemlere daha da yaklaştırdı. Aynı dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülüğünde, Sovyet yayılmacılığına önlemek amacıyla askeri bir pakt oluşturma çabalarına başlanmıştı. Türkiye, 4 Nisan 1949'da Belçika, Danimarka, Fransa, İngiltere, İzlanda, İtalya, Kanada, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'na (NATO) üye olmak için girişimde bulundu. Türkiye'nin NATO üyeliği hususunda en çok itiraz edenler, başta İngiltere olmak üzere Norveç, Danimarka, Hollanda ve Belçika idi. İngiltere'nin itirazının ardındaki en büyük neden Ortadoğu'daki çıkarlarıydı. Sovyetlerin Ortadoğu üzerindeki emellerini kendisi açısından büyük bir tehdit olarak algılayan İngiltere, Ortadoğu'ya yerleşmenin yolunu aramaktaydı. Bu politika çerçevesinde İngiltere ancak Ortadoğu savunma sistemine katılması şartı ile Türkiye'nin NATO üyeliğini desteklemeye karar verdi. Hollanda, Belçika, Danimarka gibi devletler ise, Sovyet tehdidinde yoğun bir şekilde maruz kalan Türkiye'nin NATO'ya katılmasına karşılık Sovyetlerin sert bir tepki göstermesinden çekindiler ve bunu bir güvenlik sorunu olarak değerlendirdiler⁷⁸.

NATO'ya üyelik şansı olmadığını gören Türkiye, alternatif olarak Yunanistan, İngiltere, İtalya, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bulunduğu bir Akdeniz Savunma Paketi kurulmasını gerçekleştirmeye çalıştı. NATO'nun kuruluşuna ağırlık verdiği için bu girişime zaman ayırmak istemeyen Amerika Birleşik Devletleri'nin⁷⁹ bu tavrına rağmen Türkiye, bir Akdeniz Paketi kurulması fikrini

78 Sedef Bulut, "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 41, (Mayıs 2008), s. 39.

79 Ahmet Aras, **Amerikan Belgelerinde II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye (1945-1950)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s.76.

“söylentinin”⁸⁰ ötesine taşıyıp dünyaya ilan etti. 1948 yılı Aralık ayı başlarındaki bir Amerikan raporundan anlaşıldığına göre çalışmalarına daha önceden başlanmış olan, Türkiye, Yunanistan, İtalya, Fransa ve İngiltere’nin katılımı ile oluşturulması planlanan Akdeniz Paktı fikrini, Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, 1949 yılı Şubat ayında Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı’nın toplantılarına katılmak üzere Avrupa’ya gidişinde kamuoyuna açıklamıştır⁸¹. Amerika Birleşik Devletleri ve bu pakıtı Ortadoğu siyaseti bakımından engel olarak gören İngiltere’nin desteklemediği Akdeniz Pakıtı fikrinin gerçekleşmeyeceğini gören Türkiye, İtalya ile ilişkilerini ikili antlaşmalar yapmak suretiyle devam ettirmeye yönelmiştir.

1950’ler, Türkiye-İtalya ilişkilerinde güvensizliğin büyük ölçüde ortadan kalktığı ve yeni bir dostluk ve dayanışmanın başladığı dönem olarak nitelenebilir. Bunun ilk işareti, Türkiye ile İtalya arasında bir dostluk anlaşmasının imzalanmasıdır. Antlaşmayı imzalamak üzere 23 Mart 1950 günü Roma’ya giden Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, ertesi gün önce Dışişleri Bakanı Kont Carlo Sforza’yı, daha sonra İtalya Başbakanı Alcide De Gasperi’yi ziyaret etmiştir. Türk-İtalyan Dostluk, Uzlaşma ve Adli Tesviye Antlaşması 24 Mart 1950 günü Roma’da Türkiye adına Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, İtalya adına da Dışişleri Bakanı Kont Carlo Sforza tarafından imzalanmıştır⁸². Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 14 Temmuz 1950 günü onaylanan, Resmi Gazete’de 24 Temmuz 1950’de yayınlanarak yürürlüğe giren bu antlaşma şunları getiriyordu: İki ülke arasındaki mevcut dostluk bağlarını daha da sıkılaştırmayı arzu eden Türk ve İtalyan hükümetleri, her hususta iyi anlaşma siyaseti takip etmek emelinde olduklarını ve her türlü sorunu sulh yoluyla çözmek için üçer kişiden oluşan bir uzlaştırma komisyonu kurmaya karar verdiler⁸³. Bu antlaşma hakkında Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın değerlendirmesi şu şekildedir: “Cumhuriyet İtalya’sı ile son zamanlarda akdettiğimiz dostluk anlaşması ve menfaat mefkûreleri bir olan iki millet arasındaki bağları daha ziyade takviye eylemiştir. Akdeniz devleti ve Avrupa Konseyi azâsı

80 Lerna K. Yanık, “Atlantik Pakıtı’ndan NATO’ya: Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Türkiye’nin Konumu ve Uluslararası Rolü Tartışmalarından Bir Kesit”, **Uluslararası İlişkiler**, C 9, S 34 (Yaz 2012), s. 40.

81 Aras, **a.g.e.**, s.81.

82 **Ulus**, 24 Haziran 1950.

83 **Resmi Gazete**, 24 Temmuz 1950, S 7564.

olan her iki memleket arasındaki sıkı dostluk politikası medeniyetimizin inkişafını sağlayacak olan Avrupa sulhunu ve iş birliğinin faydalı bir unsuru olacaktır.”⁸⁴

İki ülke arasındaki antlaşma bununla sınırlı kalmamıştır. İtalya ile kültürel alanda yapılan ilk anlaşma 17 Temmuz 1951’de imzalanmıştır. İki ülke arasındaki kültürel ilişkileri geliştirmesi için imzalanan bu anlaşma ile bilimsel ve mesleki alanda elemanlar yetiştirmek, öğrenci değişimi, burslar, yaz tatili kursları, bilimsel alanda çalışma yapan dernekler, sportif faaliyetlerde bulunmak eğitimle ilgili sergiler açmak, faydalı eser ve makaleleri birbirlerine göndermek gibi konularda işbirliği amaçlanmıştır⁸⁵.

İki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmekle birlikte, İtalya’nın, uluslararası kuruluşlara üyelik sürecinde Türkiye’yi desteklediği görülmektedir. Bir yandan, tarihsel bir hedef olarak Türkiye ve İtalya’nın da yer aldığı bir Akdeniz paktı arayışlarını devam ettiren İtalya, diğer yandan da Türkiye ve Yunanistan’ın Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı’na (NATO) üye olmalarına destek vermiştir. Mayıs 1951’de Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’ya alınmalarını konseye getirdiğinde, bu teklifini ilk destekleyen ülke İtalya olmuştur⁸⁶. İtalya Dışişleri Bakanı Carlo Sforza, 17 Mayıs 1951’de yapılan kabine toplantısında Türkiye ile Yunanistan’ın NATO’ya katılması konusunda hükümetin takip ettiği politikaları açıklamıştır. Gizli olan bu toplantıdan basına sızan haberlere göre İtalya’nın, bu iki Akdeniz ülkesinin NATO’ya alınmasına destek vermesi kararlaştırılmıştır⁸⁷. İtalyan devlet adamları gibi basını da bu iki Akdeniz ülkesinin NATO üyesi olmasının gerekliliğine dair yorumlar yapmıştır⁸⁸.

İki ülke arasındaki bu dostane hava, sık sık karşılıklı ziyaretlerin yapılmasına da fırsat vermiştir. Demokrat Parti iktidarının ilk önemli ziyaretini yapan Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, 22-23 Aralık 1952’de Roma’da İtalyan devlet adamlarıyla çeşitli temaslarda bulundu. Bakan, yaptığı görüşmelerin İtalya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin samimiyet ve dostluk içinde geçtiğini söyledikten sonra şunları ilave etmiştir: “Şuna katiyetle eminim ki Türkler ile İtalyanlar arasında karşılıklı

84 **Milliyet**, 2 Kasım 1950.

85 **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1951; **Ulus**, 18 Temmuz 1951; **Zafer**, 18 Temmuz 1951.

86 **Ulus**, 18 Mayıs 1951; **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1951; **Zafer**, 18 Mayıs 1951.

87 **Zafer**, 18 Mayıs 1951; **Ulus**, 18 Mayıs 1951; **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1951.

88 **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1951; **Ulus**, 18 Mayıs 1951; **Zafer**, 18 Mayıs 1951.

teminat merhalesi çoktan aşılmış ve şimdi artık yanlış anlaşılma tehlikesi olmadan açıkça ve sade bir şekilde konuşmak imkânı hâsıl olmuştur.”⁸⁹

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün İtalya'ya yaptığı bu ziyaretin ardından İtalya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Giuseppe Pella, 12 Kasım 1953'te Türkiye'ye resmi bir ziyaret yaptı. İtalyan Başbakanının bu ziyareti iki ülke arasındaki dostluk ve iş birliğinin gelişmesine önemli katkıda bulundu. Pella'nın bu ziyaretinin tarihsel bir önemi de, Atatürk'ün naaşı nakledildikten sonra Anıtkabir'i ziyaret eden ilk yabancı devlet adamı olmasıdır⁹⁰.

Başbakan Adnan Menderes, 12 Kasım akşamı İtalya Başbakanı şerefine Ankara Palaşa bir ziyafet vermiştir. Yemekte konuşan Adnan Menderes'e cevap veren İtalya Başbakanı Pella, şunları söylemiştir:

“Muhterem Başbakan. Ziyaretimin, Cumhuriyetin doğuşunun 30. yılında yapılan törenler sırasında vuku bulmuş olmasını hayırlı bir hadise telakki ediyorum. 30 senede ne muazzam bir yol kat ettiniz. Bu kadar kısa zamanda başarılan terakkilerden dolayı Türk milleti ne kadar iftihar etse azdır. Bu sabah tayyare ile memleketinizin üzerinden geçerken tarihin kanatlarını gerdiği Anadolu yaylalarının haşmet ve azametini hayranlıkla seyrettim. Her tarafta yenilenmenin ve sarf edilen gayretlerin kuvvetinin eserleri göze çarpıyordu...”⁹¹

Pella'nın ziyaretinden bir yıl sonra bu kez Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes ile Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Roma'ya resmi bir ziyaret yaptılar. 30 Ocak 1954 günü vardıkları Roma havaalanında İtalya Başbakanı Mario Scelba ile Dışişleri Bakanı Gaetano Martino tarafından karşılanan Başbakan Adnan Menderes, şu demeci verdi: “...Müttefikimiz ve yakın dostumuz İtalya'ya gelmiş olmaktan duyduğum bahtiyarlık çok büyüktür. Medeniyetin ve ayrıca Akdeniz medeniyetinin en parlak ve zengin sahalarından biri olan ve yalnız o medeniyetin birçok harikulade eserlerini bünyesine taşımakla kalmayıp onları devam ve inkişaf ettiren İtalya'ya asil İtalyan milletine Türkiye'nin ve Türk milletinin selam, muhabbet ve hürmet hislerini getiriyorum. Yüksek insanlık idealine hizmet edebilmek için Türkiye ve İtalya hem kendi aralarında hem tarihin kaydettiği en geniş sulh ve emniyet teşkilatı olan Atlantik anlaşması topluluğu içinde sıkı iş birliği halindedirler.”⁹²

89 **Ulus**, 24 Aralık 1952; **Zafer**, 24 Aralık 1952.

90 **Zafer**, 13 Kasım 1953; **Ulus**, 13 Kasım 1953; **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1953.

91 **Ulus**, 13 Kasım 1953; **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1953; **Zafer**, 13 Kasım 1953.

92 **Cumhuriyet**, 31 Ocak 1955; **Ulus**, 31 Ocak 1955; **Zafer**, 31 Ocak 1955.

Başbakan Adnan Menderes'ten sonra söz alan İtalyan Başbakanı Mario Scelba da şunları söyledi: “Türk devlet adamlarıyla yapacağımız görüşmelerin Türkiye ile İtalya’yı Atlantik Anlaşması çerçevesi dâhilinde ve hürriyet ve sulhun müdafası uğrunda birbirine bu kadar yakından bağlayan mevcut rabitaları daha da fazla kuvvetlendireceğine eminim. Aynı zamanda misafirlerimizle mesai arkadaşlarını gerek kendi adıma gerekse İtalyan milleti namına en dostane selamlarımızı sunmak ve bu vesile ile dost Türk milletine en hararetle muhabbetlerimizi bildirmekle büyük bir zevk duymaktayım.”⁹³

Karşılıklı ziyaretler cumhurbaşkanları düzeyinde de yapılmıştır. İtalya Cumhurbaşkanı Giovanni Gronchi, 4 günlük resmi bir ziyarette bulunmak üzere 11 Kasım 1957’de Türkiye’ye gelmiştir. Cumhurbaşkanı Giovanni Gronchi, başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar olmak üzere tüm devlet erkânı tarafından karşılandı. Gronchi havaalanında bir demeç vererek İtalyan milletinden Türk milletine dostluk ve sevgi mesajı getirdiğini belirterek özetle şunları söylemiştir:

“Türkiye Cumhurbaşkanınının davetlisi olarak Ankara’ya gelmekten ve bu büyük memleketi bizzat tanımaktan bilhassa memnunum. İtalya, Türkiye’ye her iki memleketin dâhil olduğu birçok milletler arası topluluklar içinde olduğu gibi karşılıklı olarak çok cepheli ve daima mesut bir iş birliği şeklinde tecelli eden uzun bir maziye dayanan samimi ve yapıcı bir arkadaşlıkla bağlıdır.”⁹⁴

13 Kasım sabahı Türk ve İtalyan devlet adamlarının bulunduğu Dışişleri Köşkünde yapılan bir törenle İtalya Cumhurbaşkanı Gronchi’ye Ankara Valisi ve Belediye Başkanı tarafından Ankara şehrinin fahri hemşerilik beratı takdim edilmiştir. Bundan sonra söz alan Gronchi şunları söylemiştir:

“Sayın Vali ve Belediye Başkanı bana fahri hemşeriliğini vermek lütfunda bulunan Ankara şehrinin bu yüksek nezaketinden duyduğum büyük memnuniyeti ifade etmeme müsaade buyurunuz. Memleketlerimizi birbirine müspet ve derin bir şekilde bağlayan ananevi dostluğun bu tezahürleri içinde ve derin manasını da tamamıyla takdir ediyorum. Ankara şehrinin fahri hemşeriliğine iktisap etmekten hususi bir haz ve şeref duyuyorum... Çok teşekkür ederim.”⁹⁵

13 Kasım günü öğleden sonra İtalya Cumhurbaşkanı Gronchi’ye Ankara Üniversitesi Fahri Doktora unvanı vermiştir. Doktora beratı Ankara Üniversitesi konferans salonunda toplanan kalabalık devlet erkânı önünde Ankara Üversi-

93 **Zafer**, 31 Ocak 1955; **Ulus**, 31 Ocak 1955; **Cumhuriyet**, 31 Ocak 1955.

94 **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1957; **Ulus**, 12 Kasım 1957; **Zafer**, 12 Kasım 1957.

95 **Zafer**, 13 Kasım 1957; **Ulus**, 13 Kasım 1957; **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1957.

tesi Rektörü tarafından verilmiştir. Takdim töreninin ardından Gronchi yaptığı uzun konuşmada özetle şunları söylemiştir:

“Bugün bana vermek lütfunda bulunduğunuz fahri hukuk doktorluğu payesi ile kıvanç duyuyorum. Daima hatırlayacağım bu tören basit bir tören çerçevesini aşmakta beni örnek teşkilatı ve engin bilimi ile dünyaya ün salmış üniversitenizin eski yeni bütün mensuplarına derin duygularla bağlamakta.... Eski imparatorluğun temelleri sarsılmakta olduğu uyruk toplulukların istiklal yolunu tuttukları bir sırada yeni Türkiye yeni bir nizam vermek, yeni temeller kurmak için gerekli enerjiyi gene kendinde bulabilmiştir. İşte İtalyanların daima ilgi ve hayranlıkla takip ettikleri bu inkılâp, Türk milletinin temel vasıflarına hanel getirmeden topluluğun maddi manevi her faaliyetine tesir etmiştir. Atatürk'ün dediği gibi yepyeni ve tamamen hür bir Türk devletinin kurulması, milletin terakki kabiliyetine kot vurmamak için içtimai bünyenin tedricen yenilenmesi gerekiyordu... Sayın Rektör, dostane teşebbüs sayesinde Ankara Üniversitesi ile bir bağ kurabilmiş olduğum için sevinç duyuyorum, bu duygumu size bildirmekle bahtiyarım. Memleketime dönüp Türkiye’de geçirdiğim günleri düşündükçe süratle gelişen memleketinizi idare edecek olan insanların yetiştirilmesinde büyük rolü olan müessesenizi hatırlayacağım...”⁹⁶

Bu ziyaretlerin iki ülke arasındaki dostluğu geliştirmekle kalmadığı, Kıbrıs gibi Türkiye’yi uğraştıran sorunlarda İtalya’nın kısmen ılımlı ve Türkiye’yi destekler bir siyaset izlemesini sağladığı söylenebilir⁹⁷. İtalya Cumhurbaşkanı Giovanni Gronchi Türkiye’yi ziyaretinin sonunda Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ı İtalya’ya davet etmiş ve Bayar bu daveti kabul etmiştir⁹⁸. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve eşi, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile heyetin diğer üyeleri 8 Haziran 1959’da öğleden sonra İtalya’ya resmi bir ziyarette bulunmak üzere hareket etmişlerdir. Akşam saatlerinde Roma’ya varan Celal Bayar ve Türk heyetini havaalanında İtalya Cumhurbaşkanı Gronchi ve Dışişleri Bakanı Pella ve pek çok bakan karşılamıştır. Bayar’ın uçağı inişini yaparken Türkiye Cumhurbaşkanı 21 pare top

96 **Ulus**, 14 Kasım 1957; **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1957; **Zafer**, 14 Kasım 1957.

97 Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın İtalya’ya yapacağı resmi ziyaret öncesinde hazırlanan Kıbrıs sorunu hakkındaki resmi dökümanda, İtalya’nın Kıbrıs sorunu hakkında Türkiye’nin tezlerine yakın durduğu görülmektedir. Mevlüt Çelebi, “İtalyanca Bir Dökümana Göre Kıbrıs Cumhuriyeti’ni Hazırlayan Gelişmeler”, **II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, (24-27 Kasım 1998)**, C II, Yayına Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu, Gazimağusa, 1999, ss.231-237.

98 **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1959; **Vatan**, 13 Haziran 1959.

atımıyla selamlanmıştır. İtalya'nın belli başlı şehirleri ziyaret münasebetiyle Türk ve İtalyan bayraklarıyla donatılmıştır. Geçtiği yerlerde Roma halkı Bayar'ı alkışlamıştır⁹⁹.

Bayar İtalya'ya vardıkdan bir gün sonra resmi temaslar başlamıştır. Cumhurbaşkanı Bayar ve Cumhurbaşkanı Gronchi, Quirinale Sarayında bir görüşme yapmışlardır. Görüşmede, iki ülkeyi ilgilendiren siyasi ve ekonomik konular ele alınmış Türk ve İtalyan Dışişleri Bakanları da hazır bulunmuşlardır. Toplantının ardından Bayar ve Gronchi, Roma belediye sarayının bulunduğu Capitole gitmişler ve burada Roma Belediye Başkanı, Bayar'a gümüşten yapılmış bir kurt heykeli hediye etmiştir¹⁰⁰.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 11 Haziran'da Papa XXIII. Jean ile resmi bir görüşmesi olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa Cumhurbaşkanı ile Papa bir araya gelmiştir¹⁰¹. Celal Bayar ve beraberindeki Türk Heyeti 12 Haziran sabahı Roma'dan ayrılarak trenle Napoli'ye geçmiş buradaki NATO karargâhında bir gün kaldıktan sonra 15 Haziran'da İstanbul'a dönmüştür¹⁰².

1950'lerde, siyasetten başka, ticari ve kültürel alanlarda da ivme kazanan Türkiye-İtalya ilişkilerinin 1960 ve 1970'lerde durağan bir seyir takip ettiği söylenebilir. Söz konusu dönemlerde iki ülkenin de daha ziyade iç meselelerle uğraştığı görülmektedir. 1970'lerde hem İtalya'da, hem de Türkiye'de devasa iç sorunların yarattığı kaos ortamı hakim olmuştur. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkla terör her iki ülkenin gündeminin önde gelen maddeleri olarak kaydedilmelidir. 1980'ler ve 1990'larda, Türkiye-İtalya ilişkilerinde ciddi gerilim ve üzücü olayların yaşandığı olaylara tanıklık edilmiştir. Milliyet gazetesi Başyazarı Abdi İpekçi'yi öldürdükten sonra tutuklu bulunduğu hapisshaneden kaçıp yurt dışına çıkan Mehmet Ali Ağca, 13 Mayıs 1981 günü Vatikan'da Papa II. Jean Paul'a bir suikast düzenledi. Papanın yaralı olarak kurtulduğu suikast bütün dünyada tepkiyle karşılandı. Olaydan Türkiye'nin rolü olmamasına rağmen ikili ilişkiler derin bir sarsıntı geçirmiş ve İtalya'da yaşayan Türklerin de suikastla ilgili olabilecekleri şüphesinin yayıldığını

99 **Vatan**, 9 Haziran 1959; **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1959.

100 **Vatan**, 10 Haziran 1959; **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1959.

101 **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1959; **Vatan**, 12 Haziran 1959.

102 **Vatan**, 16 Haziran 1959; **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1959.

gösteren olaylar yaşanmıştır¹⁰³. Suikast uzunca bir süre Türkiye-İtalya ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiş ve İtalya'nın, Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na üyeliğindeki desteğini de sekteye uğratmıştır¹⁰⁴.

1990'ların başında, iki ülke ilişkileri normalleşmeye başlamış, siyasi ve ekonomik istikrarı yakalayarak süratle ilerleme ve gelişme kaydeden İtalya, Türkiye için rol model ülke haline gelmiştir. Bu olumlu havanın etkisiyle, 14 Haziran 1990'da Türkiye ve İtalya arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek için Türk-İtalyan İş Konseyi kurulmuş¹⁰⁵ ve 27 Temmuz 1990'da Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Antlaşması yapılmıştır¹⁰⁶. Çok yönlü ilişkilerin bir ürünü olarak, Cumhurbaşkanı düzeyinde de olmak üzere, tıpkı 1950'lerde olduğu gibi, karşılıklı ziyaretler Türkiye ile İtalya'yı birbirlerine daha da yaklaştırmıştır. Ne var ki, 1990'ların sonunda, Türkiye için hayati öneme sahip bir sorunda İtalya'nın, dost ve müttefik bir devletten beklenmeyecek hareketi Türk-İtalyan ilişkilerini kopma noktasına getirdi. Bölücü terör örgütü Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) lideri Abdullah Öcalan, 13 Kasım 1998 günü Roma havaalanında yakalandı. Uluslararası hukuka göre dost ve müttefik olan iki ülke ilişkilerinin tabii bir sonucu olarak Türkiye, terörist Abdullah Öcalan'ın iadesini istedi. İtalya hükümeti, bu talebe olumlu cevap vermediği gibi, âdeta bir misafir muamelesi yaptı. İtalya'nın bu tutumu Türkiye'de büyük protesto mitingleri düzenlenmesine ve İtalyan mallarının boykot edilmesine yol açtı. Abdullah Öcalan'ın 16 Ocak 1999 tarihinde İtalya'dan ayrılmasıyla gerilim zamanla düşmeye başladıysa da, bu olay Türkiye-İtalya ilişkilerinde kötü bir iz bıraktı.

103 İtalyan polisi suikastla ilgileri olabileceği şüphesiyle Perugia'da okuyan 40 Türk öğrencinin ifadesine başvurmuştur. **Milliyet**, 17 Mayıs 1981.

104 Başbakan Turgut Özal, 6 Ekim 1988'de İtalya'da Papa II. Jean Paul ve İtalyan Cumhurbaşkanı Francesco Cossiga ile bir araya geldiğinde Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na tam üyeliği konusunda İtalya'dan beklediği desteği alamadı. **Milliyet**, 7 Ekim 1988.

105 http://www.deik.org.tr/Konsey/78/Türk_İtalyan.html. (Erişim: 04.04.2014 23:22.)

106 http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararasi_mevzuat/ITALYA.htm (Erişim: 04.04.2014 23:24.)

SONUÇ

Türkiye-İtalya ilişkilerinin son yüzyılı, uluslararası siyasetin yansımaları ve iç politikadaki dalgalanmalardan etkilenecek inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi süreci olan dönemde İtalya, önce Trablusgarb'ı, burada başarılı olduktan sonra da Güneybatı Anadolu bölgesini hedef coğrafya olarak seçti. I. Dünya Savaşı'na girişinde de bu bölgeye hâkim olma ihtirası rol oynayan İtalya, savaşı galip bitirdi. Buna rağmen, klasik menfaat birlikliklerinin yarattığı ittifakların zamanla menfaat çatışmasına dönmesi bu süreçte de kendini gösterdi. Gizli antlaşmalarla "hak" ettiği topraklara yerleşme konusunda İngiltere ve diğer müttefikleriyle fikir ayrılığına düşen İtalya, Türkiye politikasını bağımsız hale getirdi. Müttefiklerinin vermediği desteği, onlara dost olduğunu ve haklarını savunduğunu göstermek suretiyle Türklerden almaya çalıştı. Bunda da başarılı olamayan İtalya, Anadolu'dan, gönderilmektense, kendi iradesiyle geri çekilmeyi tercih etti.

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerin, aslında her iki ülke arasında ciddi bir sorun olmamasına rağmen, kritik bir sürece girdiği görülmektedir. Lozan'dan arta kalan sorunları çözmeye ve çağdaşlaşmaya öncelik veren Türkiye'nin barışçı çabaları İtalya tarafından olumlu karşılanmadığı gibi, ciddi bir tehdit olarak ortaya çıktı. Yeni dönemin enerjik, idealist fakat bir o kadar da hâyâlperest lideri olarak ön plana çıkan Benito Mussolini'nin, Türkiye coğrafyasına dönük siyaseti nedeniyle, iki ülke ilişkileri bir türlü istenen düzeye gelmedi. Atatürk döneminde Türkiye için en büyük tehdit olarak kabul edilen İtalya ile ilişkiler, II. Dünya Savaşı'ndan sonra düzelmeye başladı. İtalya, Cumhuriyet rejimine geçtiği bu dönemde içeride, savaşın tahribatını ortadan kaldırmaya çalışırken, dışarıda da barışçı bir siyaset izledi. Akdeniz devletleri arasında iş birliği ve dayanışmaya önem veren İtalya, Türkiye'nin çeşitli Avrupa kuruluşlarına ve özellikle NATO'ya üyeliğine en çok destek veren ülke oldu.

1950'ler tarihe, Türkiye ile İtalya arasındaki siyasi ilişkilerin, bu çerçevede karşılıklı üst düzey ziyaretlerin yapıldığı dönem olarak geçmiştir. Bakan, başbakan ve cumhurbaşkanı düzeyinde yapılan bu ziyaretler, karşılıklı dostluk ve güveni pekiştirdi. Bu dönemin dikkate değer bir başka yönü de, sadece siyasi değil, ticari ve kültürel ilişkilerin de büyük bir ivme kazanmasıdır. 1950'lerdeki bu çok yönlü ilişkiler, 1960 ve 1970'lerde eski hareketliliğini kısmen kaybetti, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ve terör, iki ülkede de, uzun yıllar gündemin ilk maddesi

oldu. 1980 ve 1990'lar, ekonomik ve siyasi istikrarını sağlayarak gelişmiş bir Avrupa ülkesine gelmesi İtalya'yı Türkiye için model ülke haline getirdi. Ne var ki, 1998'in sonu ve 1990'ın başlarında, Türkiye'yi uzun yıllardır uğraştıran bölücü teröre karşı İtalya'nın âdeta hami rolünü üstlenmesinin getirdiği hâyâl kırıklığı ilişkilerin ciddi bir krize girmesine yol açtı. Sonraki dönemde iki ülke siyasetçilerinin sağduyulu davranışları ilişkilerin normalleşmesini sağladı ve Türkiye'nin Avrupa Birliği yolculuğunda İtalya'yı en büyük destekçi ülke haline getirdi.

KAYNAKÇA

A- ARŞİVLER

Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi

Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi

Ufficio Storico Stato Maggiore dell'Esercito

B- GAZETELER

Akşam

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

İkdam

Milliyet

Resmi Gazete

Son Posta

Ulus

Vakit

Vatan

Zafer

C- KİTAP VE MAKALELER

“L'Attività e lo sviluppo del Banco di Roma nell'Egitto e in Asia Minore”,
Rassegna Italiana del Mediterraneo, No.1, (Gennaio 1921)

AKŞİN, Aptülhat, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara 1991.

ARAS, Ahmet, *Amerikan Belgelerinde II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye (1945-1950)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlk. ve İnk. Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

ATATÜRK, Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev*, C II, TTK Yay., Ankara, 1984.

Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C II, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1994.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri -IV-, TTK Yay., Ankara, 1991.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri**, TTK Yay., Ankara, 1974.

BEVİONE, Giuseppe, **L'Asia Minore e l'Italia**, Torino, 1914.

BULUT, Sedef, "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 41, (Mayıs 2008), s. 35-61.

CAPRA, Giuseppe, **L'Asia Minore e la Siria nei rapporti con l'Italia**, S.Benigno Canavese, 1915.

CEBESÖY, Ali Fuat, **Millî Mücadele Hâtıraları**, İstanbul 1953.

ÇELEBİ, Mevlüt, "Millî Mücadele'de İtalyan İşgalleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C IX, S 26, (Mart 1993), ss.395-416.

_____, "Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", **Bellekten**, C LXII, S 233, (Nisan 1998), ss.157-206.

_____, "İtalyanca Bir Dökümana Göre Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Hazırlayan Gelişmeler", **II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi**, (24-27 Kasım 1998), C II, Yayına Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu, Gazimağusa, 1999, ss.231-237.

_____, **Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2002.

_____, "Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati", **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, C XXII, S 2, (Aralık 2007), ss. 21-52.

_____, **Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati ve Yankıları**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir, 2009.

DERİNGİL, Selim, **Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

GIANNINI, Amedeo, **La Questione Orientale alla conferenza della pace**, Roma 1921.

GIORDANO, Giancarlo, **Carlo Sforza: La diplomazia 1896-1921**, Milano 1987.

GÖNLÜBOL, Mehmet-Sar, Cem, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, C I, (1919-1973), AÜSBF Yay., Ankara, 1987.

GRASSI, Fabio L., **L'Italia e la questione turca** (1919-1923), Opinione pubblica e politica estera, Silvio Zamorani Ed. Torino, 1996.

IMPERATORI, Giulio, "In Anatolia- Dal Meandro al Duden-", **Rassegna Italiana del Mediterraneo**, No: 7, (Agosto 1921), ss.207-209.

KURTCEPHE, İsrafil, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, TTK Yayını, Ankara, 1995.

MACARIO, Gianni Baj, "Notizie sulla campagna Turco-Greca,1919-1922 -I-", **Rivista militare italiana**, -V-, (Novembre 1931), ss.1669-1703.

MANTEGAZZA ,Vico, **Italiani in Oriente, Eraclea**, Roma 1922.

MUSSOLINI, Benito, "La luna crescente", **Gerarchia**, -I-, (25 Settembre 1922), ss. 477-479.

NOLFO, Enrico Di, **Mussolini e la politica estera italiana**, Padova 1960.

PACE, Biagio, **Dalla pianura di Adalia alla valle del Meandro**, Milano 1927.

PARIBENI, Roberto, **L'Asia Minore e la regione di Adalia**, Roma 1915.

PETRICIOLI, Marta, **L'Italia in Asia Minore**, Firenze, Sansoni Ed. 1983.

_____, **Archeologia e politica estera tra le due guerre**, Firenze 1988.

PRETORO, Francesco Di, "L'Asia Minore e l'Italia attraverso la storia", **Gerarchia**, -I-, (25 Ottobre 1922), ss. 605-613.

RAİNERO, Romain, **Storia della Turchia**, Marzorati, Milano, 1972.

_____, "Kemal Atatürk Devriminin İtalya'daki Yankıları", **Atatürk'ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları**, (2-6 Kasım 1981), Uluslararası Sempozyum, TTK Yay., Ankara, 1983, ss.121-129.

SFORZA, Carlo, **Un anno di politica estera**, (raccolti a cura di Amedeo Giannini), Roma 1921.

SILLANI, Tomaso, "L'Asia Minore", **Nuova Antologia**, Anno:51, C CLXXXI, Fas., 1055 (1 Gennaio 1916), ss.66-79.

SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar II**, Yapı Kredi Bankası Yayını, İstanbul, 1973.

SOYSAL, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C I, (1920-1945), TTK Yay., Ankara, 1983.

Trattati e Convenzioni fra il Regno d'Italia e gli altri Stati, Volume: 27, (1 Gennaio-31 Dicembre 1921), Ministero Degli Affari Esteri, Roma, 1931.

Türk Dış Politikası, C I, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

TURAN, Şerafettin, İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003.

Türk İstiklâl Harbi, C II, Batı Cephesi, 1. Kısım, Genkur. Başk. Yay., Ankara, 1963.

Türk İstiklâl Harbi, C II, Batı Cephesi, 4. Kısım, Genkur. Başk. Yay., Ankara, 1974.

Türk İstiklâl Harbi, C 7, İdarî Faaliyetler, Genkur. Başk. Yay., Ankara, 1975.

Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934), Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara, (t.y.)

YANIK, Lerna K., "Atlantik Paktı'ndan NATO'ya: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Türkiye'nin Konumu ve Uluslararası Rolü Tartışmalarından Bir Kesit", **Uluslararası İlişkiler**, C 9, S 34 (Yaz 2012), s. 29-50.

Webster, Richard A., **L'imperialismo industriale italiano, 1908-1915**, İtalyancaya çeviren: Mariangela Chiabrande, Torino, Giulio Einaudi Ed.,1974.

Weisband, Edward, İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası, Çev. M. Ali Kayabal, İstanbul, Milliyet Yay., 1974.

D- İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.deik.org.tr/Konseyl/78/Türk_İtalyan.html. (Erişim:04.04.2014 23:22.)

http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararasi_mevzuat/ITALYA.htm (Erişim:04.04.2014 23:24.)